

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО ЗАСТРАХОВАНЕ И ФИНАНСИ

АВТОРЕФЕРАТ

ПО

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

НА

ТЕМА:

***Глобални, регионални и национални
измерения на социалните неравенства***

ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА НАУЧНА СТЕПЕН

„ДОКТОР НА НАУКИТЕ“

В НАПРАВЛЕНИЕ 3.8 ИКОНОМИКА

АВТОР: ПРОФ. Д-Р ЮЛИЯ ДОБРЕВА

СОФИЯ, 2025

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	3
Глава 1 - Същност и основни характеристики на неравенството.....	6
1. Измерване на неравенството	6
1.1. Измерване на бедността	7
1.2. Равенство и равнопоставеност.....	8
1.3. Основни човешки нужди и социални индикатори.....	9
2. Теории за неравенството и бедността	13
2.1. Двусекторният модел на Рикардо	13
2.2. Идеите на Кал Маркс	14
2.3. Неокласическа теория и модел на излишъка на работна ръка	14
3. Създаване на работни места чрез съзидателно разрушение	15
4. Иновации и съзидателно разрушение	16
5. Съзидателното разрушение в процеса на икономическо развитие	16
5.1. Шумпетер и съзидателното разрушение	17
5.2. Основни принципи на съзидателното разрушение	18
5.3. Предприемачество и иновации	18
6. Изводи	19
Глава 2 – Глобални и регионални аспекти на неравенството.....	20
1. Неравенството в Европа и САЩ.....	22
2. Неравенството в Азия.....	24
2.1.Преглед на неравенството в доходите в Азия след 1990г.....	25
2.2. Фактори, допринасящи за неравенството в Азия	27
2.3. Перспективи за преодоляване на неравенствата в Азия	28
3. Неравенството в Африка.....	31
3.1. Преглед на неравенството в доходите в Африка след 1990г.....	31
3.2. Перспективи за преодоляване на неравенствата в Африка	34
4. Неравенството в Южна Америка.....	35
4.1. Основни тенденции в неравенството в Южна Америка	36
5. Отражение на епидемията от Ковид-19 върху глобалните неравенства.....	37
6. Изводи	40
Глава 3 - Национални аспекти на неравенството.....	41
1. Основни характеристики на неравенството в България	41

1.1. Основни социално-икономически тенденции	44
1.2. Основни фактори, допринесли за неравенството в България.....	47
2. Методология за идентифициране на неравенствата в доходите	49
3. Индексът на Джини като измерител на неравенствата в България	50
4. Фактори, оказващи влияние върху неравенството	52
5. Изводи	57
Заключение и приноси	58
Списък на публикациите.....	61

1. Увод

Неуспехът в постигането на устойчиво развитие и икономически растеж не се дължи само на неефективни икономически политики, той е както политически, така и социален проблем. До голяма степен изоставането в развитието се дължи на нарушена социална структура и задълбочаващо се неравенство в доходите, а те са резултат от слаби и зле функциониращи институции, високо ниво на корупция и политическа нестабилност. За да се постигне икономическо развитие е необходимо както правителство, което насочва и подкрепя растежа, така и общество, което работи ефективно и управлява бизнеса и държавите структури, допринасяйки на свой ред за развитието.

Неравенството в и между държавите е във фокуса на глобалните усилия за постигане на социална справедливост и устойчиво развитие. Въпреки някои положителни тенденции за намаляване на неравенството, включващи намаляване на относителното неравенство в доходите в някои държави, както и преференциален търговски статут в полза на страните с по-ниски доходи, то все още съществува в съвременните условия на 21 век.

Неравенството в доходите е много значим проблем за икономиките, защото високите нива на неравенство означават, че има повече бедни хора при определено средно ниво на доход. Това също означава, че бедните ще се възползват относително по-малко от икономическия растеж, отколкото в общество с по-голяма степен на равенство. Освен това, въпреки че настоящият дисертационен труд се фокусира върху икономическите неравенства в обществото, неравенството има значение отвъд въздействието си върху бедността. То рефлектира върху възможностите и достъпа до социални услуги като здравеопазване и образование, както и върху задълбочаване на разликите между реализацията на половете в социално-икономическия живот.

Има все повече доказателства, че високото неравенство влияе неблагоприятно върху растежа и здравните резултати, подкопава социалното сближаване и увеличава престъпността. Освен това моделирането на динамичния растеж показва, че слабата социална мобилност и прекомерно неравностойните първоначални условия вероятно ще доведат до запазване на нивата на неравенство или дори до по-голямо неравенство.

В докладите на ООН¹ се посочва, че пандемията от COVID-19 е задълбочила съществуващите неравенства. Най-тежко засегнати са най-бедните и уязвими общности, като за периода 2020-2021 година основният фокус е бил върху икономическите неравенства и крехките мрежи за социална сигурност, в резултат от което тежестта на кризата е била поета от най-уязвимите общности. Социалните, политическите и икономическите неравенства допълнително засилиха въздействието на пандемията. Икономическите последици от пандемията от COVID-19 доведоха до значително увеличение на глобалната безработица и драстично намаление в доходите на заетите.

Освен това, COVID-19 изложи на сериозен риск постигнатото през последните 20 години по отношение на равенството между половете и правата на жените - от здравеопазване до икономика, сигурност и социална защита, въздействието на COVID-19 се изостря за жените само заради техния пол.

---

¹ www.un.org

Неравенствата се задълбочават и за уязвимите групи от населението в страните с по-слаби здравни системи и тези, изправени пред съществуващи хуманитарни кризи в условията на военни конфликти през последните три години - Украйна, Израел, Сирия. Бежанците и мигрантите, както и местното население, възрастните хора, хората с увреждания и децата са особено изложени на риск от бедност.

Следователно, пандемията от COVID-19 е един, но не и единствен, фактор, който в значителна степен е допринесъл за задълбочаване на неравенствата през последните години както по отношение на доходите, така и на неравенствата между половете и социалните неравенства.

Целта на този дисертационен труд е да направи задълбочено изследване на съвременните характеристики на глобалните, регионални и национални социално-икономически неравенства. **Обект** на изследването са неравенствата в доходите, а **предметът** е тенденциите в подоходните неравенства в различни региони и как те се съпоставят с националните социално-икономически неравенства в България.

Тезата на настоящото дисертационно изследване е, че неравенствата в глобален, регионален и национален мащаб са породени от специфични за конкретния регион фактори с икономически, социален и политически произход. Следователно, свързаните с нея хипотези са, че за задълбочаване на неравенствата допринасят различни по рода си кризи и промени в икономическите модели. Преодоляването на неравенствата, от друга страна, както и увеличаването на доходите в условията на 21 век е постижимо, ако се ангажират всички институционални механизми, като се засили политиката по насърчаване на иновациите и насочване на финансирането към високо-продуктивни инвестиции.

За постигане на целта е необходимо да се изпълнят следните изследователски **задачи**:

1. Да се направи теоретичен преглед на основните термини и индикатори, измерващи неравенството и тяхното приложение.
2. Да се разгледа взаимовръзката между неравенството и икономическия растеж.
3. Да се направи анализ как чрез иновации и съзидателно разрушение, чрез високо продуктивни инвестиции може да се преодолеят неравенствата в доходите в условията на финансови и икономически кризи и преход в икономиките.
4. Да се проследи проявлението на неравенството в различни региони на света (Азия, Африка, Латинска Америка), като се отбележат неговите отличителни характеристики.
5. Да се открият спецификите на неравенството в Европа, съпоставимо с неравенството във водеща икономика като САЩ.
6. Да се направи анализ на неравенството в България в контекста на региона, като се очертаят тенденциите за периода 2000-2022, и да се предложат начини за намаляването му в бъдеще.

Методология на изследването

В трета главата от дисертацията ще разгледаме основните тенденции и фактори, допринесли за социално-икономическите неравенства в България. Чрез прилагане на методите на синтез, индукция и дедукция, в нея ще анализираме индикаторите на неравенството в България и ще коментираме основните тенденции и фактори, които допринасят за неравното разпределение на дохода. Приложената методология на изследването е основана на анализ на данни от Евростат върху индекса на Джини, както и поляризацията в доходите, измерена чрез квинтилно съотношение S80/S20. Интерес представлява и новаторското сравнение с други държави в региона, които са преминали през сходен процес на преход през последните 30 години. В последната си част анализът идентифицира фактори, които са допринесли за съответните стойности на индекса на Джини и S80/S20, като сред тях са ниво на образование, социални трансфери, данъчна политика, участието на работната ръка и ролята на висококвалифицирания труд, както и разликата в заплащането между мъжете и жените.

Ограничения на изследването

Поради широкия обхват на концепцията за неравенствата, основен фокус на настоящото изследване са социално-икономическите неравенства и конкретно неравенствата в доходите. Целта на автора е да обвърже тяхното проявление с резултатите от високотехнологичния прогрес и внедряването на иновациите, които на свой ред ще доведат до икономически растеж и нарастване на доходите.

Глава 1

Същност и основни характеристики на неравенството

1. Измерване на неравенството

- *Индекс на Джини*

Намирането на коректен индикатор за измерване на неравенството винаги е било голямо предизвикателство. Най-често използваният индикатор е коефициентът на Джини, който се получава от кривата на Лоренц. Теоретичният обхват на Джини коефициентът е от нула (абсолютно равенство) до единица (абсолютно неравенство). На практика обаче, стойностите, които измерват разпределението на националния доход имат много по-тесен обхват - обичайно от 0,20 до 0,60.

Както много други индикатори, които са били предлагани за измерване на неравенството, коефициентът на Джини има своите недостатъци. От една страна, кривите на Лоренц може да се пресичат - тоест, криви с различна форма може да правят един и същ коефициент на Джини. Това е така, защото разпределението е много неравно в една част на обхвата - например от най-долната част до средата - докато в друга е неравно при дела на дохода сред най-богатите семейства. Освен това, екстремалният референтен стандарт - абсолютно равенство - превръща индикатора в нечувствителен към промени в разпределението. Тази нечувствителност е най-голяма при промени в дохода на групите с най-ниски доходи, което може да е малко в абсолютни стойности, но все пак важно в проценти за самите домакинства и също така важно при определяне на конкретни политики.

При работата с кривата на Лоренц е важно да се обърне внимание на определена част от кривата. Следователно, ако се интересуваме от това какво е състоянието на доходите за бедните групи от населението, трябва да изследваме абсолютния и относителен доход на най-бедните 30% или 40% от разпределението. Респективно, ако се анализира дохода на най-богатите групи би следвало фокусът да е върху горните 5%, 10% или 20%. И при двата подхода се фокусираме върху това, което ни е необходимо за определена цел, но се изолира само конкретното изследване, без да се наблюдава какво е отражението върху останалата част от разпределението. *Коефициентът на Джини е един добър измерител за общото неравенство, но съвсем не е достатъчен, когато се разглежда структурата на обществото в конкретни доходни групи и конкретни региони.*

Индекс на Тейл (Theil Index)

Индексът на Theil варира между 0 и ∞ , като нулата представлява равномерно разпределение, а по-високите стойности представляват по-високо ниво на неравенство.

Индексът определя еднакво тегло на всеки регион в дадена икономика, към който е приложен, независимо от неговия размер. Следователно разликите в стойностите на индекса между държавите може да се дължат отчасти на разликите в средния размер на регионите за всяка държава.

Индексът Theil носи името на холандския иконометрист Henri Theil (1924–2000) и е част от индексите за измерване на неравенство, наречени “*обобщени измерители за ентропия*”. В своята обобщена форма индексът Theil е мярка за общото неравенство. В допълнение, както видяхме по-горе, той се поддава на адитивна декомпозируемост, което е изключително полезно за едновременно изследване на три аспекта на неравенството. Особено приложим е за общество, разделено на взаимно изключващи се социални групи (напр. въз основа на пол, каста, раса, религия и т.н.). Икономистите в различни периоди са използвали декомпозираната версия на индекса Theil ефективно, за да идентифицират и подчертаят важни източници на неравенство в дадено общество (Mookherjee и Shorrocks 1982; Conceição и Galbraith 2000)^{2,3}.

И все пак, остават някои съществени въпроси като дали по-високата степен на междугрупово неравенство непременно води до по-големи нива на общо неравенство или по-високото ниво на междугрупово неравенство се смекчава от по-ниските нива на вътрешногрупово неравенство? Също така по-високото ниво на общо икономическо неравенство води ли до по-големи нива на междугрупово неравенство?

1.1. Измерване на бедността

Докато неравенството е фокусирано върху относителния доход, концепцията за бедността предполага домакинствата да са бедни в абсолютен смисъл. Бедността се идентифицира по определени критерии: глад, недोхранване, неграмотност, липса на дрехи и подслон. Генерално бедността се дефинира със социални термини. Бедните са тези, които живеят под линията на бедността, под минималния стандарт изобщо, определен към даден момент и в дадена държава. Например ако сравняваме САЩ и Кения, независимо, че в САЩ доходите на населението са значително по-високи, има и бедни хора, както и в Кения обратно има и богати хора независимо от високата бедност. Това е така, защото в двете държави са приложими различни стандарти и следователно бедността не е резултат от нивата на жизнен стандарт - в основата си бедността има психологическа определеност. Бедните са тези, които са лишени от благата, с които разполагат други хора в обществото, от което те са част. (тяхната референтна група). Референтните групи се разрастват с подобряване на образователното и комуникационно равнище. Освен това, индексът на Джини за Кения е 0,38 през 2021 г., докато за същия период в САЩ е 0,49 или значително по-високо ниво на неравенство. **Ето защо е необходимо, когато се разглеждат неравенствата да се прилага повече от един измерител - напр. индекс на Джини и линия на бедност.**

Измерването на нивото на бедност в дадена държава обикновено започва с **линията на бедността**. В идеалния случай тази линия се определя като доход на глава от домакинство. Домакинствата с доход на глава под линията на бедност се определят като бедни, докато тези с доходи над линията не са бедни. Най-опростеният измерител на степента на бедност е процентът бедни домакинства от общия брой домакинства. Един по-добър измерител би отчел степента или нивото, до което доходите на бедните падат под линията на бедност (в %). Следователно, намаляването на бедността би означавало

---

² Mookherjee, Dilip, and Anthony F. Shorrocks (1982). A Decomposition Analysis of the Trend in UK Income Inequality. *Economic Journal* 92 (368): 886–902.

³ Conceição, Pedro, and James K. Galbraith. 2000. Constructing Long and Dense Time-Series of Inequality Using the Theil Index. *Eastern Economic Journal* 26 (1): 61–74.

измерен по-нисък процент бедни домакинства, както и увеличение на абсолютния доход на бедните.

Следователно, при увеличаване на средния месечен доход, би следвало да се наблюдава пропорционално намаляване в неравенството, измервано чрез общия коефициент на Джини и намаляване на бедността като процент бедни под линията на бедност.

В нашия пример за САЩ линията на бедността пред 2020 е определена на 12 760 щ.долара годишно или по 35 долара на ден и 11,5% (37,9 милиона души) от населението попада в тази група⁴, докато за Кения линията на бедност за 2022 е 1,9 долара и 18% (8,9 милиона) от населението попада в тази група.

Във всички случаи е необходимо да се прави разлика между неравенството в рамките на определена държава и неравенството между държави, особено когато те се намират в различни региони и са на различни етапи от икономическото си развитие.

1.2. Равенство и равнопоставеност

Необходимо е да се прави разлика между понятията *равенство* и *равнопоставеност*. Равенството е статистически показател, който се използва с цел да се определи до каква степен има отклонения от определен стандарт. Равнопоставеността е етическа концепция и зависи от изградените ценности.

Равенство (equality) означава, че всеки индивид или група разполага със същия по размер (или достъп до) ресурси както и възможности, като разпределя тези ресурси съгласно индивидуалните си потребности, достигайки до еднакъв изход. **Социалните системи в своята същност не са конструирани, за да бъдат по естествен начин неравни - те целенасочено са създадени, за да облагодетелстват определени групи, влошавайки състоянието на други.**

Равнопоставеността (equity) е начинът за решаване на проблема с небалансираните социални системи. Според дефиниция на СЗО⁵ равнопоставеността е липсата на непреодолими различия между групи, независимо от това дали тези групи се различават по социален, икономически, демографски или географски принцип. Ако равнопоставеността е процес, то равенството е резултатът от този процес. ***Ето защо, равенството може да се постигне не като се разпределя по равно на всички, а като се създадат условия за равнопоставено участие на индивидите и има справедливо осигуряване на възможности за тяхното развитие.***

---

⁴ www.census.gov

⁵ www.who.int

1.3. Основни човешки нужди и социални индикатори

Подходът за определяне на бедността измерва покупателната способност на бедните, но не винаги разполагаемият доход е единственият или основният показател за нивото на бедност. Интересен подход е определянето на **основните човешки нужди**, като тяхното ниво се определя от списък, включващ хранене, здравословно състояние, дрехи, подслон и възможности за индивидуална свобода и напредък. Разбира се, някои от тях могат да се измерват, но други не. Проблемът със социалните индикатори е, че тяхната комбинация е трудна за постигане на цялостна представа за материалното благополучие на една нация.

Универсалният базов доход (universal basic income) е правителствена програма, при която всеки пълнолетен гражданин получава определен регулярен доход. Целта е да се намали бедността и да се заместят други социални програми, които създават бюрократична тежест. Тази идея възниква още през 16 век, когато известният философ Томас Ман я споменава в книгата си Утопия. По-късно Мартин Лутър Кинг предлага “гарантиран доход” в книгата си *Where Do We Go from Here; Chaos or Community?* през 1968 г.⁶ И въпреки това в САЩ никога не е била прилагана системата на универсален базов доход.

Индикаторът “**индекс на физическо качество на живот**” (PQLI- Physical Quality of Life Index) има за цел да измери качеството на живот или благосъстоянието на дадено общество. Стойността му е образувана от три статистически стойности: основно ниво на грамотност сред 15 годишните, ниво на смъртност на децата и продължителност на живота при деца над 1 година, като всички се измерват по скала от 0 (най-лошо) до 100 (най-добро). Индикаторът е създаден в средата на 70-те от Overseas Development Council и е един от опитите да се преодолеят недостатъците на БНП по отношение на качеството на живот. Независимо от критиките, които често са отправяни към него, PQLI води до някои интересни резултати и изводи, сред които е фактът, **че в богатите държави не винаги качеството на живот е високо**. И въпреки това, той се обвързва с нивото на БНП. PQLI постига едновременно измерване на социалното благосъстояние и икономическото развитие, като минимизира отражението на културни и етнически специфики⁷.

PQLI е въведен за първи път в средата на 70-те от Morris David Morris и колегите му в Международния съвет по развитието на САЩ (US Overseas Development Council). През 1977 г. за първи път се публикуват резултатите за PQLI за 150 нации. Преимуществовата му пред БНП се състоят в неговата опростеност и фактът, че измерва резултата (отражението) на програмите за развитие върху благосъстоянието с фокус върху нивото на образование и продължителност на живота (преживяемост при деца над 1 година)⁸. Този индекс е заместен от ИЧР (Индекс на човешко развитие), но първоначално се е ползвал като допълнение към БНП, като впоследствие двата индекса се обединяват в ИЧР. Действително, за определен период се правят редица изследвания на качеството на живот в различни региони чрез PQLI, като например нивото на грамотност в Индия в

⁶ King, M. L. (2010) *Where Do We Go from Here: Chaos or Community*. Beacon Press.

⁷ Morris M. D. (1978). A physical quality of life index. *Urban Ecology*, Vol. 3, Issue 3, pp. 225-240.

⁸ Louis I.J.H. (1994). Physical Quality of Life Index (PQLI) - A Measure of Socio - Economic Development. *The Indian Economic Journal*, Vol 41, Issue 4,

средата на 80-те⁹ и благосъстоянието на обществото във Филипините за периода 1965-1988¹⁰.

Друг индикатор е **QLI (Quality of Life Index)**, разработен от Carol Estwing Ferrans и Marjorie Powers през 1984 г. за измерване на качеството на живот по отношение на удовлетворението от живота. QLI измерва както удовлетворението, така и приоритетите по отношение на различни аспекти от живота. Въпреки че е сравнително остарял метод за измерване, QLI се използва и днес, например при измерване качеството на живот след пандемията Ковид-19¹¹.

Оценките за важност се използват за претегляне на отговорите на удовлетвореността, така че резултатите да отразяват удовлетворението от качеството на живота, които се оценяват от хората. QLI оценява качеството на живот като цяло и конкретно в четири области (здраве, психологическа/духовна област, социална и икономическа област, и семейство). Когато го сравним с нивото на индекса на покупателната способност (PPI - purchasing power index) и индекса на здравеопазване (HCI - Health Care index) резултатите водят до:

Таблица 1: QLI, PPI & HCI за 2022 по региони (за някои държави).
Източник: numbeo.com

Държава	QLI	PPI	HCI
Азия			
ОАЕ	174.37	118.94	69.68
Япония	172.65	91.13	80.52
Оман	172.12	78.78	58.23
Катар	155.64	98.13	73.67
Сингапур	154.54	94.65	71.09
Израел	146.39	73.54	73.73
Южна Корея	130.82	81.30	83.04
Индия	124.38	76.44	65.59
Турция	119.53	28.04	70.70

⁹ Roy, B. K. (1985). PQLI Measure of Development: A Study of Literacy and Basic Resources in India. *GeoJournal*, Vol. 10, No. 1, pp. 75-81.

¹⁰ Disanayaka, M. & Danuningrat, M. I. (1991). An assessment of welfare in the Philippines as measured by the Physical Quality of Life Index (1965-1988). *DLSU Business & Economics Review*, vol. 4, no. 1.

¹¹ Algamdi M. M. (2021). Assessment of Post-COVID-19 Quality of Life Using the Quality of Life Index. *Patient preference and adherence*, 15, 2587-2596.

Хонг Конг	103.85	66.93	66.16
Пакистан	103.07	24.45	59.54
Китай	95.55	56.24	66.70
Шри Ланка	68.90	15.28	72.02
Бангладеш	68.49	25.34	41.74
Африка			
ЮАР	136.55	77.84	63.95
Тунис	117.33	28.62	57.26
Мароко	107.19	32.67	46.37
Египет	91.19	21.72	47.41
Кения	90.94	32.19	63.44
Нигерия	45.13	8.25	48.49
Америка			
САЩ	167.19	99.88	68.93
Канада	163.77	101.67	70.80
Мексико	126.94	41.10	72.82
Уругвай	122.73	28.64	67.97
Аргентина	110.14	33.64	69.00
Бразилия	103.98	27.28	57.89
Венецуела	73.03	12.72	39.15
Европа			
Швейцария	195.06	116.19	75.32
Норвегия	179.63	86.27	77.08
Германия	178.32	102.75	72.45
Франция	152.74	79.61	79.96
Словакия	150.50	53.84	60.14
Италия	137.27	58.00	66.67

Босна и Херцеговина	129.37	46.51	55.26
България	128.96	46.90	56.82
Гърция	127.08	38.39	57.24
Сърбия	120.40	41.56	52.42
Украйна	112.06	36.29	55.22
Северна Македония	109.82	35.57	55.62
Русия	103.19	42.22	59.86

Данните в Таблица 1 показват, че в разглежданите региони може да се проследи съпоставимост в нивото на качество на живот, здравеопазване и покупателна сила. Най-зле представящите се държави по групи са съответно Бангладеш, Нигерия, Венецуела и Русия. Същевременно Бразилия, Русия, Индия и Китай (БРИК) са много близки по стойност на трите индикатора, приближаващи се значително до стойностите на Пакистан, Мароко, Тунис и Украйна. До голяма степен близките индикатори на Русия и Украйна се дължат на военния конфликт от началото на 2022 г. Също така, за региона на Европа и в голямата част на Америка (Северна и Южна) стойностите на QLI са над 100 (най-високи са в Европа - Холандия и Люксембург стигащи до 200,1 в средата на 2023 г.), докато за региона на Африка и част от Южна Азия стойностите на този индикатор са под 100, съпътствани от ниски стойности на PPI и HCI. Друг интересен извод от сравнителния анализ са близките стойности по трите индикатори в държавите от челната група на Азия и Европа - ОАЕ, Япония и Оман се доближават значително до Швейцария, Норвегия и Германия. По индекса QLI само близки по стойности са САЩ, Канада, Япония и Германия от първа група, следвани от втора група Франция и Италия и трета група Русия и Китай. За 2023 г. стойността на QLI за България е 131.4, със стойности за PPI - 49.2 и HCI съответно 56.9. По тези индикатори в региона след България се нареждат Румъния, Гърция, Босна и Херцеговина, Турция, Сърбия и РС Македония.

Таблица 2. QLI, PPI & HCI за 2023 за държавите в Балканския регион.
Източник: numbeo.com

Държава	QLI	PPI	HCI
България	131.4	49.2	56.9
Румъния	129.9	47.5	56.4

Гърция	128.9	41.4	57.2
Босна и Херцеговина	127.2	45.3	54.8
Турция	118.3	32.5	71.1
Сърбия	113.1	34.9	52.2
РС Македония	109.4	35.9	55.1

Таблица 2 показва значително близки стойности на трите индекса за България, Румъния, Гърция и Босна и Херцеговина, следвани от близки стойности на Турция, Сърбия и РС Македония. Интересно е, че Турция има най-висока стойност за индикатора НСИ от всички държави в региона - 71.1, което е показател за високото ниво на развитие на системата на здравеопазване и достъпа до здравни услуги.

Правени са опити да се идентифицират групи държави, при които се очаква неравенството да е високо или ниско, като се отчитат социални, политически и икономически фактори. Например, установено е, че при неравенство по отношение на дела доход, получен от групата с 60% от най-ниския доход, е сравнително еднакво неравенството (т.е. сравнително равни са доходите) в два типа държави: много бедни държави, доминирани от нискомасабно земеделие (комунално) и добре развити държави, при които се влагат много усилия за подобряване на развитието на човешкия ресурс. Много от бедните държави може да са егалитарни, но само ако икономиките им се доминират от малки селски ферми, а не от големи такива. Съответно богатите държави може да поддържат равенство само ако населението активно участва в изграждане и подобряване на човешкия ресурс, който да участва активно в икономиката.

Следователно, при такова групиране се очаква държави с преобладаващо среден доход да имат значително високо неравенство. Установено е също, че най-бедните държави, при които 60% от дохода е най-нисък, са контролирани от военни групировки, които получават най-голяма част от социо-икономическите ползи, следователно това рефлектира върху високото ниво на неравенство.

2. Теории за неравенството и бедността

Проблематиката на бедността и неравенството и как те се отразяват на икономическия растеж са обект на редица икономически теории през годините. Особено значими са били по време на класическия период, особено в трудовете на Дейвид Рикардо, който е писал в началото на 19-ти век - период, по време на който Англия е била развиваща се държава.

2.1. Двусекторният модел на Рикардо

В анализите на Рикардо се посочва, че ако Англия не е била забранила законите за зърното, по силата на които местните фермери са били защитени пред конкуренцията на

чужденците, и не е позволила вноса на храни, с които се е засилила индустриалната революция, доходът е можел да се преразпредели от капиталистите към земевладелците. Теорията на Рикардо е подкрепяла твърдението, че земевладелците са прахосници, а икономическият растеж се осигурява от пестеливи капиталисти и според него такова преразпределение би имало пагубно влияние върху икономическия растеж.

Въпреки че теорията на Рикардо е била напредничава, всичките му предвиждания за разпределение на дохода и икономически растеж се оказват погрешни. Рентата не е заемала увеличаващ се дял от националния доход в индустриалните държави, а запазва значително малък размер. Печалбата не е намаляла, а заплатите се увеличават в последните етапи на индустриално развитие. Делът на заплатите в националния доход нараства. Не се оказва и вярно очакването на Рикардо, че нарастващото население (за което говори Томас Малтус) може да задържи заплатите на ниво достатъчно за оцеляване, но не и за развитие.

2.2. Идеите на Кал Маркс

Маркс също е вярвал, че капиталистическото развитие ще създаде увеличаващо се неравно разпределение в дохода. Според него капиталистите са имали инициатива да създадат “резервна армия от безработни”, чието присъствие да гарантира задържане на заетите/работещите на нивото на оцеляване. Според Маркс, собствениците на капитал доминират както икономиката, така и буржоазния елит. С развитието на капитализма обаче нивото на печалба намалява и се получава криза, която води до фалит на малките фирми и увеличаване на дела на индустриализацията. Във финалната си фаза капитализмът се замества със социализъм, който подобрява съдбата на работещите.

2.3. Неокласическа теория и модел на излишъка на работна ръка

Според неокласическата теория (19-и, 20-и век) всички производствени фактори са оскъдни и нивата на възвращаемост са равни на пределния продукт при конкурентни пазари.

Артур Луис отбелязва, че условията в слабо развитите държави наподобяват тези в индустриализираните държави преди индустриалната революция. Това формира и модела на Луис за икономическо развитие с неограничено осигуряване на работна ръка, който стъпва на теорията Рикардо-Маркс, според която трудът е в неограничено количество при фиксирано ниво на заплащане, вместо да е оскъден и ограничен. Този модел на излишък от работна ръка се затвърждава от Джон Фей и Густав Ранис. Според модела неравенството първо нараства, а след това намалява при напредък в развитието. За нарастване на неравенството в началната фаза на развитието има две причини. Едната е, че броят на капиталистите нараства с увеличаване на капиталистическия сектор. Втората е, че неравенството в разпределението на трудовия доход също се увеличава в ранния период, по време на който нарастващ и все пак малък брой трудещи се преместват от ниво на заплащане на границата на оцеляването до ниво на капиталистическото заплащане, което по модела на Луис е с 30% по-високо.

4. Създаване на работни места чрез съзидателно разрушение

Още Джон Мейнард Кейнс в своя труд *Обща теория на заетостта, лихвата и парите*¹² отбелязва, че колкото едно общество е по-богато, толкова е по-голям разрывът между неговото фактическо и потенциално производство. Докато бедното общество е склонно да потребява по-голяма част от своето производство, като така дори твърде скромнен размер на инвестициите е достатъчен, за да осигури пълна заетост. Освен това, в богатото общество, поради натрупания вече капитал, възможностите за инвестиции са по-малко привлекателни, докато по-бедните общества мигновено усещат ефекта от иновации в производството. Следователно, когато се разглежда нивото на неравенство в едно общество, то задължително трябва да е в съпоставка с нивото на заетост и възможности за инвестиции (респективно растеж на икономиката).

Добрева (2023а) разглежда процеса на съзидателно разрушение като създаващ работни места. Тя отбелязва, че според Carabello (2008) най-често използваните емпирични заместители за интензивността на процеса на съзидателно разрушение са тези на преразпределението на факторите и главно работните потоци. Също така, според проучване, направено от Davis, Haltiwanger и Schuh (1996), създаването (унищожаването) на работни места може да се определи като положителна (отрицателна) нетна промяна на заетостта на ниво предприятие от един период към следващия. По същество над 10% от работните места, които съществуват във всеки един момент, не са съществували година по-рано или няма да съществуват година по-късно. Това е предизвикателство както за работодателите, така и за образователните власти да направят постоянна и дълготрайна политика за поддържане на програмите за обучение и образование на работното място за придобиване на подходящи нива на квалификация. Съответно такива бързи промени в изискванията за работа в резултат на съзидателното разрушаване и въвеждане на нови технологии водят до увеличаване на различията в доходите и нарастващи нива на неравенство. Нещо повече, това не е просто спонтанно и случайно събитие, а постоянен процес от голям мащаб, който се случва в рамките на конкретни икономически сектори. **Следователно технологичните промени водят до унищожаване на работни места и едновременно с това до създаване на нови работни места, като по този начин допринасят за икономически промени в определени сектори и като резултат до икономически растеж.** Независимо от това, неравенството възниква по време на първата фаза на тази трансформация и продължава, докато не бъдат въведени нови развията в реформираната бизнес дейност.

Икономическата активност се променя значително по време на рецесии и това е и икономическият цикъл, който е свързан главно със закриване на работни места и последващо създаване на работни места с възстановяване на икономическата активност. Както Caballero (2008) правилно отбелязва, след като се вземе предвид хетерогенна производствена структура, която преживява непрекъснато съзидателно разрушение, кумулативният ефект на рецесията върху цялостното реструктуриране може да бъде положителен, нулев или дори отрицателен, в зависимост не само от това как икономиката се свива, но и от това как се възстановява. Това обяснява защо връзката между рецесиите и икономическото реструктуриране изисква изследване на ефекта на рецесията върху съвкупните разделения не само при въздействието, но и кумулативно през целия епизод на рецесия и възстановяване.

---

¹² Кейнс, Дж. М. (2016). *Обща теория на заетостта, лихвата и парите*. Изд. Изток-Запад.

4. Иновации и съзидателно разрушение

Използвайки бизнес база данни на САЩ за всички частни предприятия за периода от 1983 г. до 2013 г., Masia, Hsieh и Klenow (2019) стигат до три основни заключения: първо те твърдят, че по-голямата част от растежа се осигурява от съществуващи компании поради скромния дял на заетостта в навлизащите фирми/стартъпи (дефинирани като тези на по-малко от 5 години). Второ, те твърдят, че по-голямата част от растежа се случва чрез подобрения на съществуващи бизнеси, а не чрез създаване на чисто нови такива. И накрая, подобренията на собствените продукти от действащите бизнес единици изглеждат по-важни от съзидателното разрушение.

Съзидателното разрушение може да бъде иницирано основно чрез иновации и впоследствие да доведе до създаване на работни места. В своето проучване Ciriaci, Castello и Voigt (2013) установяват, че създаването на работни места е устойчиво във времето в случай на иновативни фирми и не е в случая на неинновативни фирми. Освен това тяхното проучване показва, че сред тези фирми, които имат висок органичен растеж на заетостта, по-малките и по-млади иновативни фирми растат средно повече от по-големите иновативни фирми. Освен това, сред западащите фирми, неинноваторите са склонни да се влошават по-бързо по отношение на икономическите резултати, докато по-големите и по-старите фирми имат по-голям буфер по време на намаляващ растеж. По същество основният фокус на изследването е, че то сравнява моделите на растеж на заетостта на иновативни и неинновативни фирми, като се фокусира върху това дали има систематични разлики в устойчивостта на създадените работни места. Авторите използват данни от уникален набор от надлъжни данни на 3300 испански фирми през годините 2002-2009. **Доказателствата сочат, че иновациите подкрепят и стабилизират модела на растеж на заетостта на компанията, а да бъдеш по-малка и по-млада компания изглежда е достатъчно условие за висок растеж на заетостта.**

Основният принос на иновациите в този смисъл се крие в намаляването на неравенството чрез създаване на работни места и растеж. Докато иновациите се появяват по-бързо в малките и средни предприятия, именно чрез тяхното създаване (като процес на съзидателно разрушение) могат да бъдат създадени нови работни места, чрез които да се генерират приходи.

5. Съзидателното разрушение в процеса на икономическо развитие

Съзидателното разрушение е понятие, описващо непрекъснатия механизъм за иновации на продукти и процеси, чрез който нови производствени единици заместват остарелите (Добрева, 2023а). Този процес на реструктуриране на производството променя изцяло основни аспекти на макроикономическите резултати, не само в дългосрочен план, но и тези, които определят временни икономически колебания, налагат необходимостта от структурни промени и промени във функционирането на пазарите на фактори. **В дългосрочен план процесът на съзидателно разрушение допринася за над 50 % от нарастването на производителността.** При честа смяна на бизнес цикъла, реструктурирането на производството обикновено намалява по време на рецесии и това значително увеличава разходите в условията на икономически кризи. Следователно преодоляването на тези периоди на рецесия е немислимо без въвеждане на съзидателно разрушение чрез трансформиране на производствените сектори и въвеждане на нови

технологии. Това респективно означава, че възпрепятстването на процеса на съзидателно разрушение може да доведе понякога до тежки краткосрочни и дългосрочни макроикономически последици. **Колкото и голяма да е цената на съзидателното разрушение, тя трябва да бъде заплатена, за да се постигне икономически прогрес и обществено развитие, което на свой ред да допринесе за намаляване на социалните неравенства.**

5.1. Шумпетер и съзидателното разрушение

Терминът “съзидателно разрушение” (от англ. creative destruction) е използван за първи път от немския икономист и социолог Вернер Сомбарт в книгата му Война и капитализъм, издадена през 1913 година. Джоузеф Шумпетер обаче прави термина популярен и го внедрява в икономическата теория, с което допълва характеристиката на капитализма и процесите, които го съпътстват.

Процесите на съзидателното разрушение вървят категорично паралелно с процесите на устойчиво развитие, включвайки наред с чисто икономическите измерители на растежа, качествени показатели на обществено благосъстояние. Безспорно редица изобретения допринасят съществено за подобряване качеството на живот, сред които средствата за комуникация, електричеството, медикаментите, водоснабдяването, но това съвсем не е достатъчно. **В този процес важно участие имат и институциите. Въпреки това, остава дискусиеонен въпросът кой е правилният подход за постигане на успешно съзидателно разрушение.** Шумпетер е убеден, че колкото по-голяма е една компания, толкова по-големи са възможностите ѝ за съзидателно разрушение, включващо технологичен напредък, икономически растеж и подобряване качеството на живот. От друга страна, съвременните модели убедително показват, че съзидателното разрушение произлиза именно от малките старт-ъп компании, защото те са по-склонни на иновации, по-гъвкави са и могат да устоят на промените в средата. Именно това качество да оцеляват в периоди на криза прави малките компании идеална среда за прилагането на съзидателно разрушение.

При ограничаване възможностите на икономиките да въвеждат нови технологични подобрения и да се адаптират към променящата се среда, институционалните проблеми могат да доведат до нефункциониращи пазари, неправилно разпределение на ресурсите, икономическа стагнация и дългосрочна рецесия. **Ето защо е необходимо да се понесе цената на съзидателното разрушение, защото тя в крайна сметка ще доведе до подобряване на социалното развитие и обществено благосъстояние, дори и в краткосрочен период да има временно негативно отражение чрез загуба на работни места и увеличаване на неравенствата в дохода.** В дългосрочен период резултатите ще са позитивни и ще способстват за преодоляване на социалните неравенства и създаване на повече възможности за заетост (при по-високи нива на квалификация). **И все пак, важно е да се прави разлика между инвестиции и съзидателно разрушение - не всяка инвестиция е иновация.** Технологичното обновление трябва да създава среда на промяна и съществена трансформация за бизнеса и също така съществено да изменя съществуващите нива на заетост и заплащане на единица труд.

Интересно проучване върху динамиката на работните места в САЩ показва, че 10% от създадените нови работни места не са съществували година преди това и спират да съществуват година след това, т.е. поне 10% от работните места се разрушават всяка година и пак същият брой се създават за този период.

Това е особено засилен процес по време на рецесия, когато се унищожават работни места и съответно се откриват нови в последващ период на възстановяване. В този смисъл, **съзидателното разрушение следва естествения процес на икономическия цикъл, като подпомага трансформацията на икономическите процеси по време на криза, с цел по-бързо възстановяване на икономиката и преминаване към следващ етап на възстановяване на икономиката и икономически подем.** Не е възможно дадена икономическа система да излезе от период на рецесия без съзидателното разрушение, което създава изцяло нов модел, превръщайки стария в неприложим и ненужен.

5.2. Основни принципи на съзидателното разрушение

За Шумпетер съзидателното разрушение има характера на еволюция, която той метафорично описва като силен вятър, затова и често процесът е наричан “вечният силен вятър на Шумпетер”. Ето защо, когато се описва **как пазарните икономики се развиват във времето, това не може да се случи без съзидателното разрушение.**

Различните видове промяна, които съставляват процеса на съзидателното разрушение, включват следните пет етапа:

1. Въвеждане на нов продукт, който е неизвестен за потребителите или ново качество на продукта.
2. Въвеждане на нов метод на производство, който все още не е изпробван в производствената единица и също дава нова възможност за нов начин на пазарна реализация.
3. Отваряне на нов пазар, на който досега произвеждания бранд не е навлизал, независимо дали въпросният е съществувал преди това или не.
4. Извоюване на нови източници за доставки на суровини, отново без значение дали е съществувал този източник или сега се създава.
5. Налагането на новата индустрия като монополна или унищожаване на вече съществуващ монопол.

5.3. Предприемачество и иновации

Предприемачеството се асоциира с креативност - то е винаги свързано със създаване на нещо ново или, както го описва Шумпетер, създаване на нова комбинация от ресурси. Освен това, предприемачеството е и прогрес, който превръща бъдещето в по-добро от

миналото. Примерите за това са безброй - от автомобила и пералнята, до микровълновата фурна или бързото придвижване със самолет. Важното обаче е, че всичко това има разрушителна сила - тоест старият начин на използване напълно е заместен от нов, а това неминуемо води и до затваряне на цели бизнеси и закриване на работни места. Същественият принос на създанието в този процес е, че след това се отварят нови бизнеси и се разкриват нови работни места, именно в това е същността му и приносът към социално-икономическото развитие.

Процесът на съзидателно разрушение често наистина разрушава действителните структури, а унищожението си има своята цена. Бизнес моделите се провалят, хората губят работните си места, а капиталовите печалби изчезват. В *Капитализъм, социализъм и демокрация* (1950) Шумпетер твърди: „Ситуации възникват в процеса на съзидателно разрушение, при което може да се наложи да загинат много фирми, които въпреки това биха могли да живеят енергично и полезно, ако успеят да устоят на определена буря“. В центъра на съзидателно разрушение са креативността, иновациите и способността да се предлагат на пазара нови продукти. Заради разходите за иновациите и поемането на тези разходи, както и резултатите от самия процес (унищожаването на части от самия бизнес модел или дори заличаване на модела и създаване на нов), Шумпетер смята, че само големите корпорации могат да си позволят иновации. Факт е обаче, че само малките могат да ги въведат бързо и най-вече независимо от кризисното състояние на икономиката като висока инфлация и безработица.

6. Изводи

Първо, важно е да се подчертае, че **икономическата активност се променя значително по време на рецесии и това също е икономическият цикъл**, който е свързан главно със закриване на работни места и последващо създаване на работни места с възстановяване на икономическата активност.

Данните сочат, че **рецесиите забавят реструктурирането на икономиката** и времето, необходимо за достигане на върха на възстановяването, се характеризира с **увеличаване на различията в доходите и неравенството**. Следователно, **обикновено неравенството нараства с рецесиите и намалява по време на периоди на икономическо възстановяване и растеж**.

От друга страна, **съзидателното разрушение е елемент на растежа и предизвиква директно преразпределение на работници от нископроизводителни към високопроизводителни работни места**. Този процес подобрява профила на работещите и в резултат нивото на доходите им се повишава, като по този начин допринася за намаляване на неравенството в конкретната доходна група. Основният принос на иновациите като отличителен елемент на съзидателно разрушение се крие в намаляването на неравенството чрез създаване на работни места и растеж. Нещо повече, иновациите възникват по-бързо в малките и средни компании, в рамките на които могат да се създадат нови работни места и да се генерира увеличение на доходите, като по този начин се намали неравенството.

В по-слабо развитите държави е необходима силна бизнес среда, за да се увеличи потенциалът за иновации, да се увеличи растежът на заетостта и да се намали неравенството. В развитите страни от ОИСР съзидателното разрушение води до дългосрочен икономически растеж, производителност и подобряване на жизнения стандарт. **Новите технологии унищожават работни места в някои индустрии, особено сред нискоквалифицираните, като същевременно създават работни места, които често са в различни индустрии и изискват различни, високи умения, повишаващи нивата на доходите.**

И накрая, **икономическата дейност става все по-основана на знанието както в развитите, така и в развиващите се страни и следователно работните места се изместват от нискоквалифицирани към висококвалифицирани форми.** Растежът на заетостта и производителността зависят от подходящите условия за разпространение на нови продукти и процеси в икономиката.

Неравенството се разширява, въпреки че в много страни през последните десетилетия е постигнат икономически растеж и намаляване на бедността. Много различни механизми са използвани в търсенето на най-подходящия подход за намаляване на неравенството и бедността. Най-ефективно обаче е правилното въвеждане на иновации в технологичния процес чрез съзидателно разрушение, а също и подобряването на квалифицираната работна ръка чрез подходящи институционални механизми.

Глава 2

Глобални и регионални аспекти на неравенството

Икономическите условия днес са подложени на различни предизвикателства както от икономическо, така и от неикономическо естество, като изменение на климата, тероризъм, заразни болести и др. Условията на живот са неравносложни в много части на света и това неравенство отчасти зависи от различията в икономическия статус, но и други фактори, които не са пряко свързани със състоянието на икономиката. Въсъщност, днешното глобално неравенство е следствие от два века неравен напредък. Някои страни са се подобрили значително, докато други не са преминали през значителни промени през последните десетилетия.

Категорията *неравенство* също е доста широка. Докато за някои хора неравенството е свързано с резултата от живота им и общото състояние на условията на живот, за други то е свързано главно с броя на възможностите за постигане на определени постижения в живота. Политолозите подчертават, че неравенството на политическата власт, социалното неравенство и престижа и статута е област на социолозите. Икономистите обикновено ограничават своя анализ до неравенството на доходите, богатството или потреблението. Каквито и да са разгледаните измерения на неравенството, много анализатори смятат, че е важно да се прави разлика между **неравенството на възможностите (т.е. неравенството в налични потенциални избори за индивидите) и неравенството на резултатите (т.е. неравенството в конкретните резултати, които действително се наблюдават).** Освен това неравенството е широко разпространено в

социалния живот и разбирането му е централна задача за социалните науки. Jasso (2015) предоставя общ преглед на анализа на неравенството, като обсъжда рамката с нейните въпроси и градивни елементи и разглежда двойните клонове на теоретичния анализ на неравенството и емпиричния анализ на неравенството, като се има предвид, че десетки други статии представят емпирични изследвания на неравенството.

В световен мащаб неравенството драстично е намаляло от началото на 90-те години на миналия век. Много автори обаче твърдят, че неравенството е нараснало в иначе развитите икономики и в тези с ускорено развитие. Например Mendes (2015) отбелязва, че Бразилия остава една от най-неравнопоставените страни в света. Намаляването на неравенството не се дължи само на правителствените политики за преразпределение. То се дължи и на появата на благоприятни условия на пазара на труда. Освен това, това намаление не означава, че политиката на правителството за преразпределение е ефективна. Всъщност има много програми на федералното правителство, които имат регресивен ефект. Тенденцията за намаляване на неравенството се забавя през второто десетилетие на 21 век. Разрастването на средната класа създава условия тази група да изисква по-добри обществени услуги и по-голям икономически растеж.

Освен това, важно е да се разбере и как се измерва неравенството. Piketty (2013) посочва, че доходът на населението се състои от 70% трудов доход и 30% доход от капитал¹³. Osberg (2001) отбелязва, че най-честата мярка за икономическите ресурси, използвана при анализа на икономическото неравенство, е годишният паричен доход, който включва парични печалби, лихви от наем и приходи от дивиденди и парични трансфери от правителството.

Dobreva (2020a) проследява текущите дефиниции и тенденции, както и предизвикателствата на неравенствата в съвременните икономики, особено в Европа на регионално ниво. Анализът предоставя, чрез преглед на литературата, преглед на текущите тенденции в неравенствата и основните проблеми, пред които са изправени съвременните икономики по отношение на нивата на бедност, разпределението на доходите и разпределението на богатството. Важно е да се разграничи, че неравенствата са свързани с бедността, но не съвпадат изцяло с нея, следователно въпросът тук се обсъжда от гледна точка на специфични елементи, наблюдавани както в развиващите се, така и в развитите страни. **Този преглед е направен, за да илюстрира основните аргументи и да подчертае, че глобалното предизвикателство на неравенството е, че то не е локализирано само в развиващите се региони, но представлява сериозен проблем и за добре развитите държави.**

Неравенството в развитите и развиващите се икономики

В доклад, публикуван от ПРООН¹⁴, се твърди, че въпреки впечатляващия напредък, който човечеството е постигнало на много фронтове през последните десетилетия, то все още остава дълбоко разделено. Ключовите послания, представени в анализа, включват:

- Средно неравенството в доходите се е увеличило с 11 % в развиващите се страни между 1990 и 2010 г.

---

¹³ Пикети, Т. (2013). *Капиталът през 21 век*. Изд. Изток-Запад. (стр. 71)

¹⁴ UNDP Report (2015). *Humanity Divided: Confronting Inequality in Developing Countries*.

- Значително мнозинство от домакинствата в развиващите се страни – повече от 75 % от населението – днес живеят в общества, където доходите са по-неравномерно разпределени, отколкото през 90-те години.
- Доказателствата показват, че над определен праг неравенството вреди на растежа и намаляването на бедността, качеството на отношенията в обществената и политическата сфера на живота и чувството за пълноценност и самооценка на индивидите.
- Няма нищо неизбежно в нарастващото неравенство в доходите; няколко държави успяха да ограничат или намалят неравенството в доходите, като същевременно постигнаха силен растеж.
- Доказателствата показват, че по-голямото неравенство в доходите между домакинствата систематично се свързва с по-голямо неравенство в резултатите, несвързани с доходите.
- Не можем да се противопоставим ефективно на неравенството, освен ако не се вземат предвид неразривните връзки между неравенството на резултатите и неравенството на възможностите.
- В глобално проучване, политиците от цял свят твърдят, че неравенството в техните страни като цяло е високо и потенциална заплаха за дългосрочното социално и икономическо развитие.
- Преразпределението остава много важно за намаляване на неравенството; въпреки това е необходима промяна към по-приобщаващи модели на растеж, за да се намали устойчиво неравенството.
- Намаляването на неравенството изисква справяне с културните норми, възпроизвеждащи неравенството, и укрепване на политическата сила на групите в неравностойно положение.
- Данните от развиващите се страни показват, че децата в най-ниския квинтил на богатството все още са до три пъти по-склонни да умрат преди петия си рожден ден, отколкото децата в най-богатите квинтили.
- Социалната защита е значително разширена в световен мащаб, но хората с увреждания са до пет пъти по-склонни от средното да понесат катастрофални разходи за здравни грижи.
- Въпреки общия спад на майчината смъртност в повечето развиващи се страни, жените в селските райони все още са до три пъти по-склонни да умрат при раждане, отколкото жените, живеещи в градските центрове.

Неравенството се обсъжда главно в светлината на основните тенденции в развиващите се страни. Въпреки това, последните анализи показват, че икономическите промени от последните 30-40 години са причинили неравенства в доходите и богатството в развитите страни Galvin (2015)¹⁵.

1. Неравенството в Европа и САЩ

Неравенствата са се увеличили много в Източна Европа след 1980 г. (Dobрева, 2020b). Подробно изследване, направено от Blanchet, Chancel и Gethin през 2019 г., обхващащо периода 1980 - 2017 г., изчислява, че Източна Европа е била най-малко

---

¹⁵ Galvin, R. (2015). Chapter 1 - Recent Increases in Inequality in Developed Countries. In: *Inequality and Energy*, pp 3-30.

неравнопоставеният регион на континента, но в резултат на прехода от комунизъм към капитализъм през 90-те години на миналия век настига Западна и Южна Европа и достигна големи увеличения в концентрацията на доходите (Blanchet et al., 2019). Според авторите нивата на неравенство в доходите преди данъци – и политиките за „предварително разпределение“ – остават основният фактор за неравенството след данъци сред страните от ЕС, но преразпределението играе важна роля. Фигура 1 сравнява съотношението на най-горните 10% среден доход към средния доход на най-долните 50% преди и след отчитане на данъците и трансферите през 2017 г. В Източна Европа фискалните режими намаляват тази разлика средно с 15%. Това е значително по-ниско, отколкото в Южна Европа и Северна Европа и близо два пъти по-ниско, отколкото в Западна Европа, където преразпределението намалява неравенствата с 29%.

Фигура 1 Неравенство в доходите преди и след облагане в Европа, 2017

Източник: Blanchet et al. (2019).

Анализът заключава, че европейските неравенства се дължат на неравенствата в рамките на държавите. Използваните методи комбинират съпоставяне на проучвания и данъчни данни с национални сметки, като по този начин позволяват да се отиде отвъд държавното ниво и да се обобщят статистическите данни за неравенството на ниво Европа. Достигнатото заключение е, че нарастващите неравенства в Европа се дължат главно на динамиката, видима в самия връх на разпределението на доходите. През последните четири десетилетия средните доходи на най-бедните 80% европейци са нараснали с около 20% до 50%. В групите с по-големи доходи обаче се вижда, че темповете на растеж са значително по-високи, надхвърлящи 100% за най-горния 1% и кулминиращи при 200% за най-горните 0,001% от европейските граждани. Между 1980 г. и 2017 г. само най-горният 1% е постигнал 17% от растежа в цяла Европа, в сравнение с 15% за най-долните 50%.

Друго важно заключение е, че **нивото и развитието на неравенството в доходите в Европа се дължат по-скоро на това, което се случва в рамките на отделните държави, отколкото на разликите в средния стандарт на живот или макроикономическите темпове на растеж между страните.** Това става ясно, когато се сравнят действителните нива на неравенство с два съпоставителни сценария: единият, при който европейските държави биха се сближили перфектно по отношение на средните си национални доходи (изолирайки неравенствата в рамките на държавите), и друг, при който всички европейски граждани биха печелили средния доход в страната си на пребиваване (изолиране на неравенствата между страните). Резултатите от това просто разлагане сочат първостепенното значение на първия компонент: делът на общия доход, получен от 10% с най-високи доходи в Европа като цяло би намалял само от 33% на 30% в случай на перфектна макроикономическа конвергенция, докато се сведе до 15%, ако нямаше неравенства в страните. Съответно се изчислява, че над 75% от европейските неравенства се дължат на вътрешногруповия компонент.

Европа обаче остава по-успешна от САЩ в намаляването на неравенствата, защото докато неравенствата са се увеличили в Европа, старият континент остава със значително по-малко неравенство от САЩ. В САЩ най-добре печелещите 1% са получавали 10% от националния доход преди облагане с данъци през 1980 г. и получават 20% днес. В Европа като цяло делът на топ 1% е нараснал само от 7,5% на 11%. Тези резултати са имали много осезаемо въздействие върху покупателната способност на гражданите с ниски доходи: хората с най-ниски доходи от 50% отбелязват увеличение на средния си доход преди данъци с 40% в Европа, но само с 3% в САЩ. Също така се изчислява, че най-бедната половина от населението получава среден годишен доход от 17 100 евро в Западна Европа, в сравнение с 13 000 евро в САЩ.

Заключението от този анализ е, че **въпреки нарастващите различия в доходите от 1980 г. насам поради бързо нарастващите доходи на върха, Европа остава регионът с най-ниско ниво на неравенство в света.** Това се дължи главно на по-равномерното разпределение на доходите преди данъци и трансфери. Европейските социални модели, характеризиращи се с относително равен достъп до държавно образование, здравеопазване и справедливи работни места, са по-успешни от тези на САЩ при справяне с предизвикателствата, породени от технологичните промени и глобализацията на търговията, за които сега е известно, че засягат нискоквалифицираните работници.

Важно е също да се отбележи, че **въпреки че нетното неравенство не се е увеличило, има няколко действащи фактора, които трябва да се разглеждат като двигатели на нарастващите пазарни неравенства в Европа и в други развити икономики.** Важно влияние оказват съвкупното търсене и пазарът на труда. **Ниските нива на участие в работната сила, постоянно високата безработица, избледняването на социалната защита и стагнацията на производителността водят до по-ниски доходи през целия жизнен цикъл на хората, като бедните домакинства са по-засегнати.**

2. Неравенството в Азия

От началото на 90-те години развиващата се Азия постигна значителен икономически растеж. Той намалява бедността по-бързо от всеки друг регион на света, но за много държави това е период на нарастващо неравенство в доходите. Dobрева (2022a) отбелязва, че основните двигатели за бързия икономически растеж на региона са преките

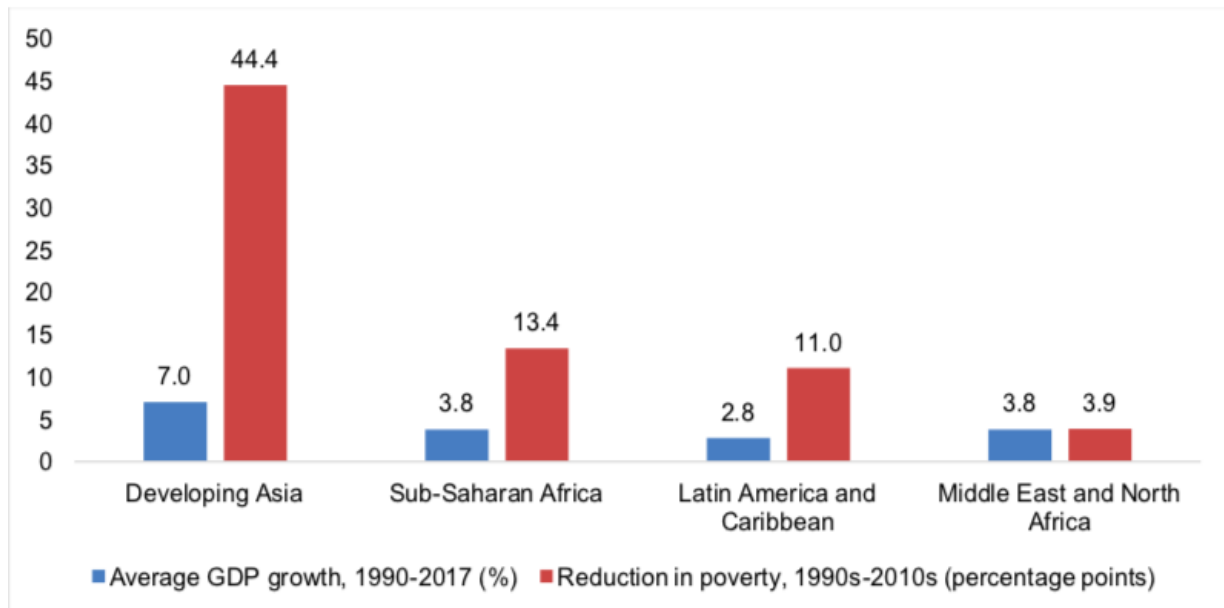
чуждестранни инвестиции заедно с технологичните промени, глобализацията и пазарно ориентираната дерегулация. Но те също са допринесли за различията в доходите, особено по отношение на даването на приоритет на квалифицираните пред неквалифицираните работници, собствениците на капитал пред труда и крайбрежните градски райони с индустриални клъстери пред селските и аграрните региони. Процесът е допълнително утежнен от институционалните слабости и преобладаването на екстрактивни институции, които са реформирани, за да осигурят справедливо разпределение на възможностите и да създадат благоприятна бизнес среда. Всички тези фактори са довели до намаляване на дела на доходите от труд в общия национален доход и нарастващо неравенство в доходите.

2. 1. Преглед на неравенството на доходите в Азия след 1990 г.

Изчислено е, че за последните тридесет години (от 1990 г. до 2017 г.), средният годишен темп на растеж на БВП за развиваща се Азия е достигнал 7,0% по отношение на паритета на покупателната способност (ППС) за 2011 г. За сравнение, това представлява повече от два пъти повече от 2,8% за Латинска Америка и Карибите (Фигура 2). Данните също така разкриват, че голяма част от растежа се дължи на Китайската народна република (КНР) и Индия, тъй като те са двете най-гъсто населени държави, като годишният растеж на БВП за периода 1990-2017 г. достига 9,7% и 6,7%, съответно. В допълнение, този бърз растеж драстично е подобрил стандарта на живот на азиатското население и е довел до намаление на крайната бедност в региона. По време на този почти трийсетгодишен период средният БВП на глава от населението в региона през 2011 г. по ППС се е увеличил приблизително 5 пъти от \$2423 до \$10 725, което всъщност е повече от 300% увеличение. Делът на населението, живеещо на или под прага на бедност от 1,9 долара на ден, както е определен от Световната банка, спада от 53% през 1990 г. до почти 9% през 2013 г. и повече от 1 милиард души са извадени от бедността. Всъщност, установено е, че петнадесет страни са намалили бедността с повече от 15% през този период (Zhuang, 2018).

При сравняване на данните на фигура 2 е очевидно, че от всички развиващи се региони Азия е постигнала най-голям успех както в генерирането на растеж, така и в намаляването на бедността за периода 1990-2017 г. Следват го Субсахарска Африка и Латинска Америка. Последен в класацията е регионът на Близкия изток и Северна Африка, където ръстът от 3,8% е съизмерим с намаляването на бедността от 3,9%. Оттук може да се заключи, че намаляването на бедността е по-голямо в страните с крайна бедност и също така, че положителните тенденции в темповете на растеж водят до намаляване на бедността, докато обратното - слабите промени в растежа водят до незначително намаляване на бедността. Ами неравенството? Важи ли същият принцип?

Фигура 2: Годишен растеж на БВП и кумулативно намаляване на бедността

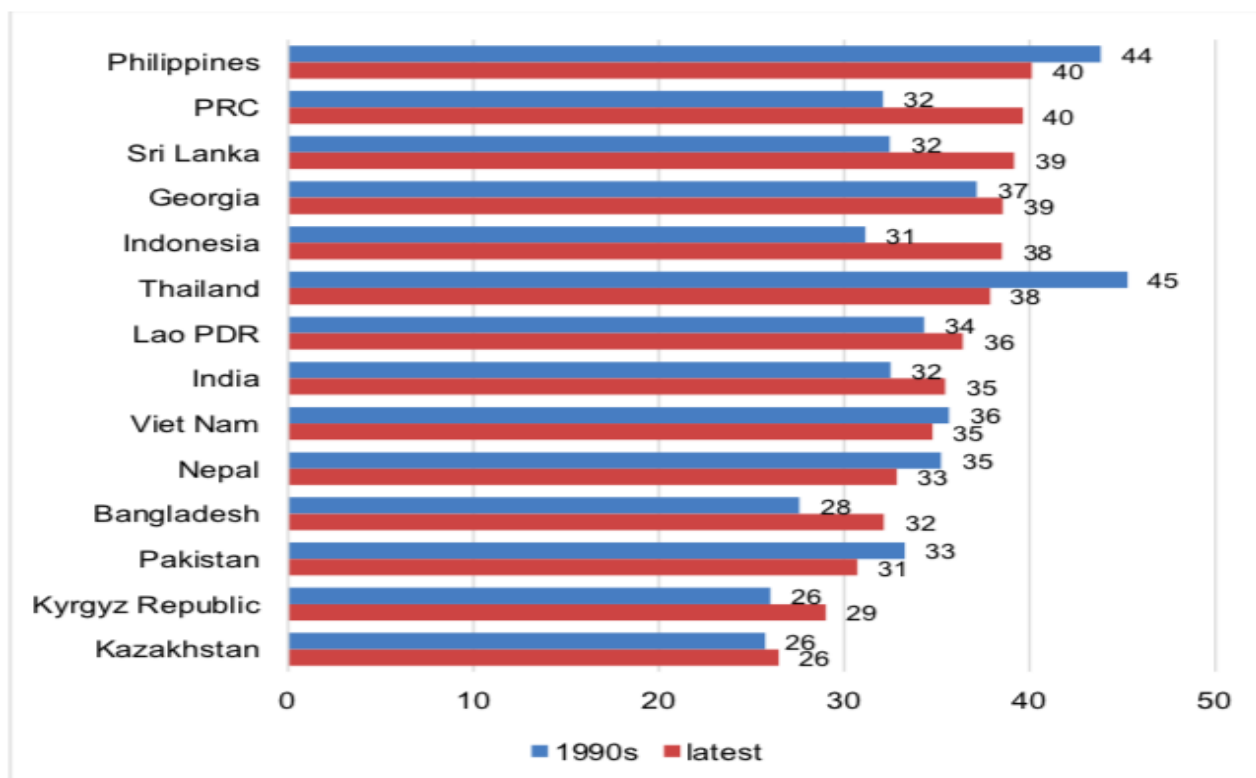

Източник: Zhuang, 2018

Статистическите данни (Zhuang, 2018) показват, че тази положителна тенденция в растежа и намаляването на бедността е придружена от нарастващо неравенство в доходите в много страни. Девет държави от 30-те, които са докладвали сравнителни данни между 90-те и началото на 2010 г., са изпитали нарастващо неравенство и те съставляват повече от 80% от населението на развиваща се Азия през 2016 г., както е показано на фигура 3. Коефициентът на Джини за разходите на глава от населението се е влошил в тези девет икономики, включително трите най-населени държави, т.е. Китай, Индия и Индонезия. Може да се наблюдава, че от началото на 1990-те до сега Джини се е увеличил от 32 на 40 в Китай, от 32 на 35 в Индия и от 31 на 38 в Индонезия и очевидно трите страни са преминали през почти сходни процеси на увеличаване на неравенството. Коефициентът на Джини е намалял леко от 2008 г. насам, но нивото остава сред най-високите в Азия (Zhuang & Li, 2016).

Въпреки че нивата на неравенство в Азия като цяло са под тези в други развиващи се региони, както се вижда на фигура 3, неравенството е намаляло, с изключение на страните от ОИСР, които също са изпитали нарастващо неравенство през последните три десетилетия. На фигура 3 сравнителните данни показват, че неравенството се е увеличило през последните 30 години в 9 азиатски държави - Китай, Шри Ланка, Грузия, Индонезия, Лаос, Индия, Бангладеш, Киргизката република и Казахстан, докато е намаляло в 5, а именно Филипините, Тайланд, Виетнам, Непал и Пакистан.

Фигура 3: Коефициент на Джини, избрани азиатски икономики, 1990 г. и 2013 г. (последни данни);

Източник: Zhuang, 2018

2.2. Фактори допринасящи за неравенствата в Азия

С нарастването на неравенството има нарастваща диспропорция в доходите и богатството. Оставането на повече хора на дъното и все по-малко на върха, означава намаляващ брой и постепенно изчезване на обществото от средната класа, докато икономическият растеж се движи от средната класа.

Има много фактори, които допринасят за неравенството, включително качеството на институциите и институционалните политики, насочени към социалното благосъстояние, правата на собственост върху земята, методите на данъчно облагане, публичните разходи, както и различията в индивидуалните усилия и предприемчивост.

Образованието оказва голямо влияние върху квалифицирания труд и по този начин нивата на заплатите биха могли да се увеличат по-бързо за по-добре образованите и квалифицирани работници, отколкото за по-малко образованите, на които също липсват квалификации и умения (Zhuang, 2018). Твърди се също, че глобализацията и технологичният прогрес са увеличили търсенето на квалифицирани работници в сравнение с това на неквалифицирани в много развиващи се страни, което води до нарастващо заплащане за умения. Например в Китай пазарно ориентирания реформи, въведени след 1979 г., заменят системата на фиксирани заплати, която съществува при централното планиране, с нова и по-гъвкава система, в която заплатите отразяват в по-голяма степен уменията и образованието на работещите.

В допълнение, географското разпределение на инвестициите оказва голямо влияние върху концентрацията на човешки капитал. Това е от значение за всички азиатски държави и в резултат на това има разлики в нивата на заплатите между по-богатите крайбрежни и градски райони и по-бедните вътрешни и селски райони, което води до нарастващо неравенство. Това се дължи на факта, че крайбрежните региони са по-близо до търговските пътища и световните пазари, отколкото вътрешните региони, а също и тъй като градските райони имат по-добра инфраструктура от селските, е по-вероятно те да привлекат инвестиции и нови технологии, особено през началната фаза на икономически растеж. В Китай, например, цените на земята и жилищата са се увеличили много по-бързо в крайбрежните райони и градовете, отколкото във вътрешните провинции и селските райони през последните 30 години (Zhuang, 2018).

2.3. Перспективи за преодоляване на неравенствата в Азия

Приобщаващите институции допринасят значително за икономическия растеж и премахването на неравенството (Acemoglu & Robinson, 2013; Acemoglu et al., 2001; Acemoglu & Robinson, 2019; Acemoglu, 2024), както и приобщаващият растеж, който трябва да има следните политически стълбове (Zhuang & Ali, 2010):

- **Поддържане на силен икономически растеж.** Голям процент от хората в Азия са заети в неформалния сектор и десетки милиони работници ще се присъединяват към работната сила в региона всяка година през следващите десетилетия. За създаването на работни места е необходим стабилен икономически растеж. Но за да бъде приобщаващ, растежът трябва да осигури достойни, продуктивни работни места за широк спектър от населението и да разшири икономическите възможности за всички.
- **Насърчаване на социалното включване.** Всеки човек трябва да има равен достъп до възможности. В много азиатски икономики големи части от населението не могат да се възползват от икономическите възможности, създадени от растежа, поради причини извън техния контрол. Осигуряването на равен достъп до възможности изисква, от една страна, инвестиране в образование и здравеопазване, особено за хората в неравностойно положение, за подобряване на човешкия капацитет; и от друга страна, коригиране на пазарни и институционални неуспехи и премахване на социалното изключване, за да се изравнят условията.
- **Разработване на мрежи за социална сигурност.** Необходими са програми за смекчаване на рисковете и уязвимостите, свързани с преходни сътресения в поминъка, които често са причинени от влошено здравеопазване, икономически кризи, индустриално реструктуриране или природни бедствия. Програми, които отговарят на специалните нужди на хората в неравностойно положение и хронично бедните, също са необходими за предотвратяване на бедността.
- **Мобилизиране на повече фискални приходи.** По-големите разходи за образование и програми за здравеопазване и социална защита изискват от азиатските правителства да мобилизират повече фискални приходи, за да осигурят фискална устойчивост. В много азиатски държави има голямо пространство за по-голямо мобилизиране на приходи чрез подобряване на данъчната администрация и въвеждане на данъци, които по своята

същност са прогресивни, като тези върху капиталовите печалби, имотите и наследствата, които също помагат за намаляване на неравенството.

- **Насърчаване на доброто управление и стабилните институции.** Всеки от горните стълбове и тяхното прилагане трябва да бъдат подкрепени от добро управление (включително елиминиране на корупцията) и стабилни институции.

Фискалната политика може да играе важна роля за намаляване на неравенството. Доброто управление на данъчните политики и правилният избор на данъчно облагане имат основна роля в борбата с неравенството. Твърди се, че данъчната политика и политиката на разходите трябва да бъдат внимателно проектирани, за да се подобрят техните разпределителни цели (Sonali et al, 2016).

Добър пример е, че когато административният капацитет се подобри, условните парични трансфери могат да бъдат въведени и постепенно да се увеличават в много страни с високо неравенство в доходите, напр. Бангладеш, Камбоджа, Индия, Индонезия, Непал и Филипините. Освен това публичните разходи, насочени към подобряване и разширяване на достъпа до здравни услуги и висше образование, са важни, особено за подобряване на нивата на доходите и намаляване на увеличаването на разликите в доходите.

Трябва да се подчертае, че Азия се представя сравнително добре в увеличаването на финансовия достъп сред всички сегменти от своето население. В редица азиатски държави са въведени правителствени политики с намерението да разширят обхвата на финансовите услуги, осигурявайки на домакинствата с ниски доходи и малките и средни предприятия достъп до кредит.

Тези наблюдения допълнително засягат въпроса какво обяснява намаляващите нива на неравенство в Малайзия, Филипините и Тайланд. Има няколко двигатели на неравенството, водещи до дългосрочна низходяща тенденция, която може да се отдаде на различни политики (Sonali et al, 2016):

- **Фискална политика.** Филипините са приложили набор от мерки след 2000 година за облекчаване на бедността и неравенството. Отбелязано е, че през 2002 г. е изпълнена програмата *Kapit-bisig Laban sa Kahiparan* (цялостно и интегрирано предоставяне на социални услуги), която предоставя ресурси на бедните селски общини за инвестиране в обществени блага. Освен това, след премахването на субсидиите за гориво през 90-те години на миналия век, в средата на 2008 г. беше стартиран пакет от програми за разходи в полза на бедните, за да се смекчат ефектите от кризата с храните и горивата. В допълнение, условните парични трансфери, въведени през 2008 г., поставят здравни и образователни цели за участниците, които имат за цел да облекчат постоянното неравенство в достъпа до образование. Тя е обхванала 3,9 милиона домакинства в края на 2013 г., което е приблизително 75 процента от всички домакинства, идентифицирани като бедни според националната схема за насочване. И все пак бюджетните разходи са останали под 0,4 процента от БВП до 2013 г..
- **В Тайланд** също са проведени различни инициативи през същия период. Например, установено е, че схемата за универсално здравно осигуряване, въведена през 2001 г., значително намалява дела на неосигурените, облагодетелствайки повече бедните, отколкото богатите граждани. Освен това предпазва и от обедняване. През последните периоди енергийните субсидии са намалени, но уязвимото население остава защитено

чрез процедури за проверка на доходите. Освен това схемата за залагане на ориз срещу финансиране е заменена от директни парични трансфери само на дребни фермери. Единадесетият национален план за икономическо и социално развитие, обхващащ 2012–2016 г., има за цел да подобри достъпа до социални услуги и да осигури справедливо разпределение на ползите от развитието. Също така, това също цели обхващане на цялото население от националната социална система до 2016 г.

- **В Малайзия**, от друга страна, има високо ниво на инфраструктура, която датира от пакет от реформи през 80-те и 90-те години на миналия век. Предполага се, че това може да е допринесло за по-равномерно разпределяне на печалбите от растежа, а също така Програмата за трансформация на правителството е стартирана през 2009 г. за подобряване на предоставянето на обществени услуги. Това довежда до нова помощ, която достига повече от една четвърт от крайно бедните. Правителството на Малайзия също се е насочило в плана си за развитие за 2011–2015 г. към равни възможности за всички и осигуряване на мрежа за социална защита за групите в неравностойно положение. Като част от тази политика правителството премахва субсидиите за петрол през 2013-2014 г., което е облагодетелствало домакинствата с по-високи доходи относително повече от тези с по-ниски доходи. Освен това, подобно на Тайланд, подобряването на качеството на образованието и разширяването на достъпа до висше образование се превръщат в приоритет чрез плана за образование 2013–2025 г., а през 2013 г. е въведена минимална заплата.
- **Финансово включване.** Твърди се, че усилията на Филипините за разширяване на финансовия достъп се ръководят главно от институции за микрофинансиране. Микрофинансиращите заеми са имали постоянен ръст през периода 2002–2013 г. Освен това Конгресът налага от 2008 г. до 2018 г. най-малко 8 процента от кредитния портфейл на банките да бъде разпределен за микро и малки предприятия и следователно микрозастраховането също се разраства през последните години. Това превръща Филипините в един от най-добрите микрозастрахователни пазари в Азия.
- **Тайланд** е най-амбициозната държава, когато разглежда политиките за финансово включване. Правителството създава селски фондове в цялата страна през 2001 г. Те са предназначени да осигурят начален капитал от един милион бата на всеки, за да се насърчат спестяванията и да предостави кредит. В резултат това се оказва една от най-големите инициативи за микрофинансиране в света. Намаляването на риска е подобро чрез разширяване на покритието на риска към неформалния сектор през 2011 г., заедно със стартирането на схема за земеделско застраховане през същата година и създаването на Национален фонд за застраховане при катастрофи през 2012 г. На практика, бюро за политика за финансово включване и развитие е създадено и се помещава в Министерството на финансите. Всъщност от 2011 г. Тайланд постига най-високото ниво на финансово включване в Югоизточна Азия.
- **В Малайзия** насърчаването на финансовото включване чрез развитие на микрофинансиране, обучение на потребителите и рамка за защита е водеща цел от 2009 г. насам. Друга цел на Плана за финансовия сектор на Малайзия 2011–2020 г. също е подобряването на финансовото включване. Първите резултати са наблюдавани, тъй като различни параметри за включване демонстрират забележително подобрение между 2011 г. и 2014 г. Това е очевидно в дела на лицата, притежаващи сметка във финансова институция, който се увеличава от 66,2% на 80,7%. Също така делът на населението, вземащо заеми от финансова институция, нараства от 11,2% на 19,5%.

3. Неравенството в Африка

Добре известен факт е, а и съществуват значителни данни в подкрепа на твърдението, че неравенството в доходите в Африка е високо и нараства през последните години. Може би това е необратима тенденция, която изисква повече усилия по отношение на финансирането и укрепването на институциите, колкото по-дълъг е процесът. Dobrega (2022b) посочва, че причините за това са много и не могат да бъдат ограничени само до историческия контекст и променящата се икономическа среда. **Неравенството в Африка има много сложни характеристики и се дължи на множество фактори, включително политическа нестабилност, лошо функциониране на институциите и изменението на климата.** В много отношения тя е наравно с Латинска Америка и Централна Азия, особено с Индия. Най-неравнопоставените региони в Африка са тези в Централна и Южна Африка, или обикновено наричан регион на юг от Сахара (Субсахарска Африка).

Една от основните причини за неравенството в Африка е наличието на секторни дисбаланси, т.е. преобладаването на селскостопанския сектор. Тя до голяма степен страда от промяната на климата, докато в същото време индустрията и секторът на услугите са слабо развити и присъстват само в определени региони, където достъпът до ресурси създава необходимата среда за индустриален растеж. Друга основна причина за неравенството е институционалната слабост, високите нива на корупция и негативния опит от неправилно функциониране, наричани още „екстрактивни“ институции (Acemoglu & Robinson, 2013).

В тази част от дисертационния труд ще направим общ преглед на проблемите на неравенството в Африка от 1990 г. насам, последиците от тях върху икономическото развитие на региона, както и какви решения могат да бъдат приложени като правителствени стратегии и процедури за подобряване на работата на институциите и техните политики с цел стимулиране на икономически растеж и значително намаляване на неравенствата.

3.1. Преглед на неравенството в доходите в Африка след 1990 г.

Произходът на неравенството в доходите в Африка произтича от нейното историческо развитие и колониално наследство без съмнение, но те също се дължат на редица текущи икономически, политически и екологични фактори. Независимо от съществуващия анализ на нивата на бедност, малко известна е степента на неравенството в доходите на континента и неговото развитие през последните десетилетия. Освен това, независимо от силния икономически растеж в много африкански страни, показателите за човешко развитие и бедност не са се променили толкова, колкото се очаква, което влошава настоящите тенденции и допълнително усложнява перспективите за подобрене. Това прави актуално изследването на неравенството в Африка, което се откроява като една от основните причини за слабия ефект на макроикономическия растеж върху намаляването на бедността.

В скорошно изследване, направено от Световната база данни за неравенството (Chancel et al, 2019), резултатите очертават особено силни и постоянни разлики в доходите между африканските граждани, които се дължат главно на разликите в нивата на доходите в отделните страни. Много ниското качество на наличните проучвания подчертава

необходимостта от подобрен статистически капацитет и от панафрикански инициативи за събиране на данни за адекватно наблюдение на разпределението на растежа в африканските държави. Интересно е да се отбележи, че отдавна се смяташе, че Африка е твърде бедна, за да бъде неравнопоставена, поради което в момента нивата на неравенството в Африка са обект на силни дебати. Като цяло анализите на нивата на неравенство в Африка се правят въз основа на проучвания на домакинствата. Те очевидно предоставят значителен набор от социално-икономическа информация за неравенството, но също така имат важни ограничения, когато става въпрос за сравняване на действителните нива на неравенство в доходите между държавите.

Когато обсъждаме нивата на неравенството в Африка, трябва да вземем предвид процеса на изучаване на неравенството в страните или регионите. В това отношение е необходимо да се сравняват разпределенията възможно най-систематично. Проучванията на домакинствата, проведени в различни държави, могат да предоставят информация за различни видове концепции за благосъстоянието, включително разполагаме доход, облагаме доход или потребление, и могат да използват различни концепции за класиране като индивидуални, домакински или еквивалентни скали. Следователно преминаването от една концепция към друга може значително да промени разпределението на доходите в дадена страна и нивото на неравенство, наблюдавано там. Също така се приема, че проучванията на домакинствата са склонни да отчитат погрешно най-високите доходи поради извадкови и неизвадкови грешки. Такива грешки обикновено водят до подценяване на нивата на неравенство.

Наблюденията водят до извода, че Африка има най-голяма разлика между средните доходи на групата с най-високите 10% и доходите на групата с най-ниските 50%. Освен това средните доходи на най-високите доходи 10% са около 30 пъти по-високи от тези на най-ниските 50% и това е доста над стойността, установена в други региони, където се установява изключително неравенство. Установено е, че разликата е приблизително двадесет пъти по-висока в други региони с изключително неравенство като Близкия изток, Индия и Бразилия. **Следователно това доказва, че разпределение на доходите в Африка има двойна природа, където могат да се идентифицират изключително ниски доходи на дъното и относително високи доходи на върха.** Трябва обаче да се изясни, че това също така разкрива недостатъците на коефициента на Джини. Следователно това води до невъзможност да се отчете правилно структурата на неравенството. Важен извод в обобщението на данните е, че приходите на групата с най-високите 10% доходи от разпределението, варират от 37% в Алжир до 67% в Ботсвана. Най-долните 40% са най-много 14% в Алжир и едва 4% в Южна Африка. Поради регионалния характер на икономическото развитие на Африка, разликите в доходите са най-високи в Южна и Централна Африка и най-ниски в Северна Африка.

Що се отнася до идентифицирането на източника на неравенство чрез неговите регионални характеристики, това е най-вече фактът, че селското стопанство е основен източник на доходи и икономически сектор с основен приоритет. Изследването (Chancesl et al, 2019) показва, че три групи страни се очертават от класификацията на страните според дела на заетостта в селското стопанство, производителността на труда в селското стопанство спрямо неземеделския сектор, нивото на безработица и дела на минните ренти в брутен вътрешен продукт. Най-неравностойната група се състои предимно от 10 държави от Южна и Централна Африка. Съобщава се, че тези страни имат голям сектор на услугите, както и високи нива на неформална заетост и безработица. Минните ренти

са значителни в много страни и селскостопанската производителност е сравнително ниска (с изключение на Намибия и Южна Африка). Втората група от 22 държави е с по-малко неравенство и това са страни, в които селското стопанство представлява много голям дял от заетостта, но има много ниска относителна производителност. Друг фактор, допринасящ за нарастването на неравенството, е, че там секторът на услугите е доста малък и показва относително високи възнаграждения - предимно на служителите в администрацията. Третата и последна група от 16 държави показва още по-ниски нива на неравенство. В тази група, подобно на първата, тези страни са относително урбанизирани и секторът на услугите заема значителен дял от заетостта. И все пак, за разлика от първата група, минните наеми са ограничени, както и безработицата. Освен това в тази група относителната производителност на селското стопанство е много по-висока.

Заклучението, което може да се направи от горните наблюдения е, че **неравенството в рамките на една държава в Африка, освен на нейното колониално наследство, до голяма степен се дължи на секторни дисбаланси и факта, че селското стопанство има най-голям дял в икономиките на страните.** Държавите, в които преобладава секторът на услугите, очевидно демонстрират по-ниски нива на неравенство в доходите. Освен това, и също така отново свързано с най-големия дял на селското стопанство в секторното разпределение на икономиката, съществува ясна необходимост от повишаване на производителността на селскостопанския сектор, като се има предвид, че неговото въздействие върху неравенството наистина е тясно свързано с разпределението на правата на собственост върху земята. Необходими са реформи на правата на собственост и достъпа до земята. Достъпът до земя е особено сериозен проблем в Зимбабве и Южна Африка, където аграрната реформа не е успяла да реши проблема. Трябва да се отбележи, че индустриалната революция все още не се е разпространила в Африка, тъй като континентът е преживял дълъг и порочен кръг на повторно създаване на екстрактивни политически и икономически институции (с изключение на Ботсвана) (Acemoglu & Robinson, 2013).

Счита се, че до голяма степен растежът на добивните индустрии вероятно ще допринесе за неравномерния растеж в Африка. В най-зависимите от ресурси страни някои имат богат опит в увеличаването на неравенството (като Ангола или Чад), докато други (като Алжир) следват обратния модел на намаляване на неравенството. И накрая, ролята на данъчните приходи и държавните разходи е важна за намаляване на неравенството в Африка. **Повечето африкански държави имат ниски държавни приходи и следователно ограничени фискални възможности за финансиране.** Това намалява техния капацитет да предоставят добро качество на някои много важни обществени услуги като здравеопазване и образование, както и да предоставят значително финансиране за социална защита и трансфери. Следователно и най-важното е, че тяхното влияние върху неравенството в доходите е ограничено. За да се направи подобрение в тази насока, е необходимо да се намали значително укриването на данъци чрез по-добро включване на неформалните дейности в данъчната система или въвеждане на прогресивно данъчно облагане. Във всеки случай насърчаването на ефективни и прогресивни данъчни системи е ключов фактор за борба с неравенството в Африка (Seegy et al, 2019). Следователно, за да се намалят нивата на неравенството, за повечето африкански страни е от първостепенно значение да подобрят преразпределението и събирането на данъци, което трябва да бъде съчетано с прилагането на ефективни системи за социална защита и предоставянето на обществени услуги с необходимото качество и достъпност за всички граждани.

Във всички аспекти на бедността, неравенството и скритият глад, африканският регион се откроява като притежаващ всички тях, а Африка е вторият най-неравнопоставен континент в света, където се намират седем от най-неравнопоставените държави. Изчислено е също, че най-богатите 0,0001% от населението всъщност притежават 40% от богатството на целия континент. В допълнение, тримата най-богати милиардери в Африка имат повече богатство от най-долните 50% от населението на Африка, което е приблизително 650 милиона души. В същото време Африка се превръща в епицентър на глобална крайна бедност, където броят на хората, живеещи с по-малко от 1,90 долара, нараства. Ако тези настоящи тенденции продължат, Световната банка изчислява, че 87% от крайно бедните в света ще бъдат в Африка до 2030 г. Освен това МВФ прогнозира, че в 24 от 45-те африкански страни на юг от Сахара, включително Южна Африка и Нигерия, най-вероятно ще се наблюдава силно икономическо възстановяване и има голям риск от континентална криза, която ще подкопае развитието в бъдеще, докато в същото време нарастването на населението се увеличава (Seery et al, 2019). Трябва да се подчертае, че подобни икономически спадове и продължителни периоди на нарастване на бедността в много случаи се дължат на безразсъдно кредитиране от страна на европейските финансови пазари и китайските банки, което насочва средства към неефективни инвестиции без ясна институционална стратегия за развитие.

Към гореспоменатото кредитиране често се присъединява системно вземане на заеми от редица африкански правителства, което от своя страна сериозно засяга разходите за обществени услуги. Например в Уганда изплащането на дълга е достигнало исторически върхове, което принуждава правителството да намали разходите за образование и здравеопазване с 12%. Има обаче и положителни примери, като Намибия, която въвежда успешни политики за борба с неравенството от 1993 г. насам и заема първо място в социалните разходи, защото правителството прави инвестиции за финансиране на публични политики, например безплатно средно образование за всички ученици и увеличаване на разходите за социална защита. Следователно, намираме както положителни, така и отрицателни примери за развитие на политиката в Африка.

3.2. Перспективи за преодоляване на неравенствата в Африка

Причините за неравенството в Африка са многобройни, но както вече беше споменато, корените им са в **колониалното наследство и екстрактивния характер на институциите**. Дълговата криза през 80-те и 90-те години е допринесла за реформи, които са довели до приватизация, дерегулация, намаляване на данъците за хората с високи доходи, както и намалени публични разходи. Това всъщност е основната причина за задълбочаването на неравенството в почти всички африкански страни. **Интересно е да се отбележи, че същите фактори са допринесли и за задълбочаване на неравенството в Източна Европа след прехода към пазарна икономика в началото на 90-те години.**

Следователно, подходите, необходими за преодоляване на бедността и неравенството в Африка, могат да бъдат намерени в **предприемането на коригиращи действия по отношение на идентифицираните причини за възникването им на първо място**. Най-важното е, че те са свързани с **реформирането на институциите и превръщането им в по-приобщаващи**, като същевременно се развива плурализъм и се увеличава потенциалът за **икономически растеж чрез творческо разрушение и иновации**.

Решенията сами по себе си включват (Seery et al, 2019):

- публични разходи за безплатни обществени услуги и мрежи за социална сигурност;
- ефективни и прогресивни данъчни системи; и
- политики за достоен труд и заплати.

Според Oxfam и Development Finance International е необходим индекс за измерване на ефективността на правителството за справяне с неравенството и те предлагат *Индекс на ангажимента за намаляване на неравенството (CRI)*.¹⁶

В това отношение също заслужава да се спомене, че стимулите и освобождаванията от корпоративния данък са основен проблем за африканските страни и те допълнително допринасят за увеличаване на нивата на неравенство. Те са нараснали значително през последните десетилетия, особено през периода между 1980 и 2005 г., когато броят на държавите от Субсахарска Африка, предлагащи данъчни ваканции на компании, се е удвоил от 40% на 80% (Berkhout, 2016). Често срещан подход е намалените данъчни ставки да се въвеждат от правителствата с цел привличане на инвестиции. Същият подход е прилаган от някои източноевропейски държави (особено България) за привличане на преки чуждестранни инвестиции и по този начин за насърчаване на растежа и повишаване на стандарта на живот. Има обаче малко доказателства, че подобни изключения действително допринасят за постигането на тази цел и африканският случай също доказва това. Според проучване на Световната банка сред инвеститори в Източна Африка, 93% твърдят, че биха инвестирали дори ако данъчни стимули не са им били достъпни (Mwachinga, 2013). **Следователно освобождаването от данъци очевидно не е правилното средство за постигане нито на икономически растеж чрез насърчаване на инвестициите, нито на социално благосъстояние чрез намаляване на неравенството. Напротив, те намаляват перспективите за растеж, като в същото време увеличават неравенството в доходите.**

И накрая, ключов фактор за намаляване на неравенството е достойният труд и адекватното възнаграждение. По същество непълната заетост и несигурният характер на работните места засягат почти цялото африканско население в трудоспособна възраст. Друга важна особеност е, че в Африка пазарът на труда е почти изцяло неформален, а работещите са зле платени. По-голямата част от работата (приблизително 80%) е почти самостоятелна заетост. Според оценките на Африканската банка за развитие в Сенегал само 3,8% от работните места са официални (Monga et al, 2019).

4. Неравенството в Южна Америка

Според Dobрева (2022с) Латинска Америка и Субсахарска Африка са двата най-неравнопоставени региона в света. Причините за това се основават главно на институционална слабост, историческо наследство, както и текущи икономически, екологични и политически влияния. Като цяло основните причини за неравенството са индикаторите за институционална слабост, високи нива на корупция и негативен опит от неправилно функциониране на институциите, известни още като „екстрактивни“ институции (Acemoglu & Robinson, 2013). Някои скорошни проучвания показват, че страните от Латинска Америка са успели да намалят бедността и неравенството в доходите през последното десетилетие, отчасти благодарение както на икономическия

---

¹⁶ www.oxfam.org

растеж, така и на целенасочените мерки на социалната политика. В началото на 21 век 25% от населението живее с по-малко от \$2,50 на ден. Десет години по-късно този брой е намален до 14%, а индексът на Джини се променя за този период от 0,534 през 2002 г. на 0,499 през 2010 г. (Gasparini & Cruces, 2013). Всъщност тази промяна е свързана с положителните тенденции в световната икономика и търговия, както и с подобрената ефективност на публичната политика на много страни от Латинска Америка.

В тази част на дисертационния труд ще направим преглед на основните тенденции в неравенството в Южна Америка за последните 30 години – започвайки от 90-те години на миналия век, разглеждайки спецификата в началото на 21 век и последното десетилетие преди пандемията от COVID-19. **Тезата, която ще защитаваме в хода на изследването е, че регионалното неравенство (в този случай неравенството в доходите в Латинска Америка) следва тенденциите на развитие на световната икономика, но също така е силно зависимо от правилните публични политики, както и от реформите на публичните институции, отговорни за устойчивостта в социалния сектор.** Тези политики са важни за подобряване на общественото благосъстояние и правилното функциониране на институциите.

4.1. Основни тенденции на неравенствата в Латинска Америка за периода 2002-2012

Много положителни промени са настъпили в неравенството на доходите в Латинска Америка, ако се наблюдават тенденциите през последните 30 години. Съобщава се (Amarante et al., 2016), че показателите за неравенството в доходите в Латинска Америка са се променили значително през последните 10 години в много положителна възходяща тенденция. Нивата на неравенство в доходите намаляват в повечето от страните в региона от 2002 г. насам. Тези промени са постепенни от година на година. В периода 2002-2012 г. коефициентите на Джини намаляват, което показва подобрения в разпределението. Както е посочено в проучването (ECLAC, 2013 г.), в 16 от 17-те включени държави това е много ясна и видима възходяща тенденция. Сред страните в проучването изключение прави Коста Рика, където коефициентът на Джини е регистриран като по-висок през 2012 г. в сравнение с този през 2002 г. Тази низходяща тенденция се счита за статистически значима. Провежда се от 2003 г. заедно с период, белязан от икономически растеж и намаляване на бедността в региона. Ето защо трябва да се подчертае, че първите десет години в началото на века са белязани от значителен икономически напредък в световната икономика, който оказва положително въздействие върху намаляването на неравенството в Латинска Америка.

При анализа на нивото на неравенство е важно да се наблюдава основния източник на доходи на домакинствата. В Латинска Америка основният източник на доходи на домакинствата са трудовите доходи. Това е довело до намаляване на неравенството поради големи подобрения на пазара на труда, съпътстващи периода на икономически растеж. Заедно с това се наблюдава също така, че регионът се характеризира с нарастваща заетост, намаляващи коефициенти на зависимост и преразпределителни парични трансфери. Както се твърди в едно проучване (ECLAC, 2012 г.), всичко това са фактори, които обясняват по-голямата част от намаляването на неравенството в доходите, както и стесняването на разликата в заплащането между квалифицирани и неквалифицирани работници.

Образованието, като елемент от обществената политика, е друг фактор, който допринася за намаляване на неравенството. Съобщава се, че нивото на образование сред населението на Латинска Америка се е повишило. Въпреки това е трудно да се предположи дали възходящата промяна на тази разлика в заплатите се дължи на промени в относителното търсене на квалифицирани работници или промени в предлагането на работници.

Важно е да се направи задълбочено наблюдение на промените в нивата на неравенство за по-дълги периоди от време. Неравенството в Латинска Америка се е увеличило по време на пандемията (Acevedo, 2021). Това е заключението в проучване, в което се отбелязва, че през 2020 г. е имало обрат в тенденцията към намаляване на бедността и по-голямо равенство, която е започнала, както се наблюдава в предишния раздел преди 20 години. Проучването се провежда през последните три десетилетия и за 2020 г. и се основава на данни, генерирани чрез проучвания на заетостта и домакинствата. Информацията е събрана от 10 страни, представляващи приблизително 75% от населението в региона. Това служи като основа за определяне на най-новите тенденции. Средно се наблюдава увеличение на неравенството, въпреки че има разлики по държави и смесени резултати по пол или възраст на главата от домакинството, градско или селско пребиваване и сектор на икономическа дейност. Разликите в доходите по ниво на образование са намалели в повечето случаи.

5. Отражението на епидемията от Ковид-19 върху глобалните неравенства

Според някои от последните изследвания (Adarov, 2022) епидемията от Ковид-19 значително е влошила глобалното неравенство в доходите. В някои райони това дори е довело до регистриране на спадове, които заличават постигнатия напредък за предходните две десетилетия. Неравенството между държавите допълнително ще запази тенденцията да се увеличава поради слабото възстановяване на нововъзникващите и развиващите се икономики. Arbia (2023) посочва също, че неравенството в доходите се е увеличило в нововъзникващите пазари и развиващите се икономики в резултат от загуби на работни места и съответно приходи сред групите от населението с по-ниски приходи като последица от пандемията и продължителните локдауни. С нарастването на инфлацията и прекъсвания във веригите на доставките, потенциалът за възникване на кризи остава, както и възможността допълнително да се увеличат неравенствата в средносрочен и дългосрочен план.

Таблица 3 Промени в индекса на Джини в резултат от Ковид-19

Държава	2019	2020	Джини индекс - промяна	2021/2022	Джини индекс - промяна
Армения	29,9	25,2	-4,7	27,9	2,7
Бразилия	53,5	48,9	-4,6	52,9	4

Държава	2019	2020	Джини индекс - промяна	2021/2022	Джини индекс - промяна
Република Доминкана	41,9	39,6	-2,3		
Парагвай	45,7	43,5	-2,2	45,1	1,6
Русия	37,7	36	-1,7		
Грузия	35,9	34,5	-1,4	34,2	-0,3
Мексико		45,4	-1,3		
Украйна	26,6	25,6	-1		
Беларус	25,3	24,4	-0,9		
Киргизстан	29,7	29	-0,7		
Аржентина	42,9	42,3	-0,6	42,0	-0,3
Индонезия	37	37	0	37,9	0,9
Тайланд	34,9	35	0,1	35,1	0,1
Чили		44,9	0,5		
Уругвай	39,7	40,2	0,5	40,8	0,6
Коста Рика	48,2	49,3	1,1	47,2	-2,1
Еквадор	45,7	47,3	1,6		
Боливия	41,6	43,6	2	40,9	-2,7
Перу	41,6	43,8	2,2	40,2	-3,6
Колумбия	51,3	54,2	2,9	51,5	-2,7
САЩ	48	49	1	47	-2

Източник: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

Данните в таблица 3 показват, че в 11 държави има намаление на неравенството след първата Ковид година, а в останалите се забелязва увеличение, като за латиноамериканските държави - Боливия, Перу и Колумбия, това увеличение е с 2 пункта. Въпреки това, данните за 2021-2022 показват обратната тенденция в първата група държави - например в Бразилия неравенството се увеличава с 4 пункта, в Парагвай с 1,6, докато в трите посочени по-горе латиноамерикански републики намалява между -2,7 и -3,6 пункта. Тези данни обаче не са достатъчни, за да докажат категорично, че Ковид-19 е имал съществено влияние върху неравенствата в доходите. Нещо повече, ако се разгледа държава като САЩ, за периода 2019-2020 има отчетено увеличение с 1 пункт, а за 2021-2022 намаление с 2 пункта. Това обаче не може категорично да бъде свързано с Ковид пандемията, защото исторически неравенствата в САЩ поддържа високи стойности за последните 30 години. **За периода 1990-2022 индексът на Джини в САЩ се движи между 0,43 и 0,47 и следователно няма значителни изменения в посока подобрене. Прави впечатление също така, че неравенствата в САЩ, измерени чрез индекса на Джини се доближават до нивата в Латинска Америка.**

Може да се обобщи, че Ковид пандемията и ограничителните мерки са допринесли за временно допълнително влошаване на неравенствата в регионите, където те са с трайно високи нива. Също така, сравнявайки стойностите на Джини индекса като измерител на неравенствата и БВП като измерител на икономическия растеж - и конкретно показателите за САЩ - не може да се твърди категорично, че икономическият растеж води до намаляване на неравенствата.

При всички случаи, за да се постигне обратната тенденция и да се допринесе за подобряване на нивата на неравенство е необходимо да се въведат редица мерки и политики, различни от тези, насочени единствено към стимулиране на растежа.

Според данни на Световната банка, в повечето държави (154 от 198 или 77%) е отбелязано намаление на БВП за периода 2019-2020, докато в останалите 23% само скромно увеличение. Сред 44-те страни, които регистрират ръст на БВП на глава от населението от 2019 г. и 2020 г., забележителен е фактът, че само 8 от тях са страни от ОИСР (Полша, Финландия, Израел, Швеция, Швейцария, Дания, Люксембург и Ирландия), като само три от тях (Швейцария, Люксембург и Ирландия) отчитат увеличение над 1%.

След забавяне между 2017 г. и 2019 г., глобалният икономически растеж буквално се срина през 2020 г. под въздействието на пандемията от COVID-19. БВП спадна рязко във всички икономики под въздействието на локдаун мерките и на свързаното с тях затваряне на предприятия. Международният валутен фонд (МВФ, 2020а, 2020б) прогнозира, че световната икономика, след растеж от 2,8% през 2019 г., регистрира спад с 4,4% през 2020 г., с по-рязък спад в напредналите икономики, отколкото в нововъзникващите икономики. Този спад в края на 2021 и през 2022 беше последван от нарастваща инфлация, силно осезаема дори и в държавите от ОИСР. **Едва в средата на 2023 г. инфлацията започна да се овладява след намесата на централните банки (Федералният резерв и ЕЦБ) и увеличаване на лихвените нива, но с възникването на нови конфликти (Израел и Ивицата Газа) и неяснотата в развитие на съществуващите (Украйна), не би могло да се прогнозира какви ще са дългосрочните очаквания.**

6. Изводи

Глобалното предизвикателство на неравенството е, че то не е локализирано само в развиващите се региони, но представлява сериозен проблем и за добре развитите държави. Неравенството се обсъжда главно в светлината на основните тенденции в развиващите се страни. Въпреки това, последните анализи показват, че икономическите промени от последните 30-40 години са причинили неравенства в доходите и богатството в развитите държави. Също така, трябва да има стриктно разграничение между бедност и неравенство – идентифицирането на определена тенденция при едното не предполага непременно същото развитие при другото.

Европа остава регионът с най-ниска степен на неравенство в света, което се дължи главно на по-равномерното разпределение на доходите преди данъци и трансфери. Европейските социални модели, характеризиращи се с относително **равен достъп до държавно образование, здравеопазване и справедливи работни места**, се оказаха по-успешни от САЩ при справяне с предизвикателствата, породени от технологичните промени и глобализацията на търговията, за които сега е известно, че засягат нискоквалифицираните работници.

Основните фактори, които допринасят за неравенството **в Азия включват качеството на институциите и институционалните политики, насочени към социалното благосъстояние**, правата на собственост върху земята, методите на данъчно облагане, публичните разходи, както и различията в индивидуалните усилия и предприемчивост. В допълнение, географското разпределение на инвестициите оказва голямо влияние върху концентрацията на човешки капитал и също допринася за увеличаване на неравенствата.

Една от основните причини за **неравенството в Африка е наличието на секторни дисбаланси, т.е. преобладаването на селскостопанския сектор**, докато в същото време индустрията и секторът на услугите са слабо развити и присъстват само в определени региони, където достъпът до ресурси създава необходимата среда за индустриален растеж. Друга основна причина за неравенството е институционалната слабост, високите нива на корупция и „екстрактивни“ институции. В Африка има най-голяма разлика между средните доходи на групата с най-високите 10% и доходите на групата с най-ниските 50%. Средните доходи на най-високите 10% доходи са около 30 пъти по-високи от тези на най-ниските 50% и това е доста над стойността, установена в други региони.

Причините за неравенствата **в Латинска Америка се основават главно на институционална слабост, историческо наследство, както и текущи икономически, екологични и политически влияния.** Като цяло основните причини за неравенството са индикатори за институционална слабост, високи нива на корупция и „екстрактивни“ институции. Някои скорошни проучвания показват, че страните от Латинска Америка са успели да намалят бедността и неравенството в доходите през последното десетилетие, отчасти благодарение както на икономическия растеж, така и на целенасочените мерки на социалната политика.

Глава 3

Национални аспекти на неравенството.

Социалното неравенство в България

1. Основни характеристики на неравенството в България¹⁷

Неравенството в доходите е основна грижа на обществото днес. Много от последните изследвания акцентират върху намиране на взаимовръзка между неравенства в образованието, неравенства в доходите и икономическата трансформация (Makhlouf & Lalley, 2023). Изводите сочат, че с подобряване нивото на образование може да се подпомогне структурната трансформация, а наред с нея и разпределението в доходите (Baumul & Sen, 2020). Освен това, в изследванията от последните години се посочва, че от степента на (не)приемственост между поколенията зависи неравенството на възможностите (Aiyar & Ebeke, 2020), както и, че съществува силна взаимовръзка между неравенството и икономическия растеж (Madesen, Islam & Doucouliagos, 2018). **Следователно, неравенството в доходите е тясно свързано с образованието и икономическия растеж** и е по-високо в региони, които се характеризират с нисък растеж и високо ниво на бедност (Dollar, Kleineberg & Kraay, 2016).

В България неравенството в доходите следва динамичните промени през последните 30 години в резултат от социално-икономическото развитие на страната, особено трудния преход от планова икономика през 90-те години към отворена пазарна икономика днес. България се присъедини към ЕС през 2007 г., но дори 17 години след като е пълноправен член на Европейския съюз, нивата на неравенство се увеличават, тъй като разликата между групата с най-висок доход и групата с най-нисък доход се разширява. **Една от основните причини за неравенството в България е несправедливото разпределение на доходите и богатството.**

Може да има много фактори, водещи до неравенство, но основните, които са допринесли за задълбочаването на неравенството в доходите през последното десетилетие, **са преходът от планова към пазарна икономика и развитието на частния сектор след 1990 г., световната финансова и икономическа криза 2007-2009 г., промяната в данъчната система, въведена през 2008 г., делът на сивата икономика и неофициалната заетост, структурата на икономиката, неравномерното разпределение на работната сила по региони, демографските аспекти, кризата с COVID-19 през 2020-2021 г. и нейните икономически последици, включително нарастваща инфлация в края на 2022 г.**

В своята статия *Прозата на неравенството: Как днешното разделено общество застрашава нашето бъдеще* Джоузеф Щиглиц определя неравенството като основна заплаха за нормалното функциониране на днешните общества и когато индивидът попада в група с най-нисък доход, това е предпоставка да остане там за неопределено

---

¹⁷ Dobрева, J. (2023). Income inequality in Bulgaria: recent trends and factors. In: *Proceedings from 7th International conference on Research in Business, Management and Economics (ICRBME)*, Helsinki, Finland.

време (Stieglitz, 2012), т.е. т. нар. „капан на бедността“. Освен това, в историческа перспектива неравенството е било най-ниско от края на Втората световна война до началото на 80-те години (Milanovich, 2020), което подчертава факта, че **един от основните фактори, допринасящи за по-ниското неравенство, е икономическият растеж, комбиниран с висококачествено образование и високи данъци за осигуряване на държавни социални трансфери.** Също така, обратното е вярно, Koginek и Stieglitz (2018) обсъждат изкуствения интелект в контекста на разпределението на доходите и безработицата. Техният анализ, както и този на Piketty (2014) подчертават факта, че **намаляването на неравенството допринася за увеличаване на икономическия растеж.**

Според доклад на Световната банка¹⁸, основните предизвикателства пред България са обвързани с 5 основни проблема - **демография, държавно управление, зелен преход, дигитализация и преодоляване на Ковид-19 кризата.** В доклада се посочва, че:

- **Правителство и институции**

Предизвикателствата пред държавното управление продължават да намаляват икономическия потенциал и да подкопават напредъка в намаляването на бедността и споделения просперитет. Въпреки някои положителни развития, България постоянно се представя по-слабо от почти всички страни от ЕС по показатели за държавно управление. Разликата с останалата част от ЕС е най-ясно изразена по ключови измерения, като върховенството на закона, контрола върху корупцията и ефективността на управлението. Индексът за възприемане на корупцията на Transparency International показва значителна и постоянна разлика със средното за ЕС, с ефективна стагнация от 2012 г. насам.

Институционалните слабости имат пряко отражение върху бизнес средата, подкопавайки конкурентоспособността. Докладът за глобалната конкурентоспособност за 2018 г. показва, че България е класирана на 61 място (от 140 държави) в областта на „бизнес динамиката“, която включва въпроси, свързани с разходите за стартиране на нов бизнес, регулаторната рамка за несъстоятелността и също колко иновации се генерират от частния сектор. .

- **Застаряване на населението и демографска структура**

В световен мащаб населението на България е сред 10-те най-застаряващи, което е отражение на бързата миграция на населението в трудоспособна възраст, както и на по-широки демографски тенденции като намаляване на раждаемостта и увеличаване на продължителността на живота. През последните четири десетилетия високата миграция и намаляващата раждаемост са допринесли за едновременното свиване и застаряване на населението. Очаква се ситуацията да се влоши: населението се очаква да намалее с 28 процента до 2070 г. - от 7 милиона през 2019 на 5 милиона през 2070.

- **Зелен преход**

България е на 36-то място по въглероден интензитет в света и ще бъде изправена пред предизвикателство да намали високия си енергиен и въглероден интензитет, в съответствие с ангажимента си да допринесе за амбицията на ЕС-27 за намаляване на емисиите на парникови газове (ПГ) с 55 % от нивата от 1990 г. през 2030 г. Като част от EGD, ЕС също така обяви нетна нулева цел за 2050 г. Въпреки че България успешно отдели растежа от емисиите на парникови газове между 2015 г. и 2019 г., тя все още не е

---

¹⁸ World Bank Group (2021). *Bulgaria: Systematic Country Diagnostic*, Report Number 166792-BG.

„изместила кривата“ по отношение на постигането на намаляване на емисиите с устойчиви темпове, за да постигне целите си до 2030 г. Емисиите на парникови газове остават на 80% от нивата си от 1995 г. от 2009 г. насам. Продължаването със средното темпо, постигнато между 1990 г. и 2018 г., няма да намали емисиите достатъчно, за да се постигне целта от 55% намаление до 2030 г..

- **Дигитализация**

Цифровият преход се очерта като висок приоритет в отговор на кризата с COVID-19. Готовността на България за дигитален преход е ниска, тъй като тя е на последно място сред страните членки на ЕС по Индекса на цифровата икономика и общество за 2020 г. (DESI). Страната се представя най-добре по отношение на цифровите обществени услуги, особено по отношение на предоставянето на услуги на електронното правителство за бизнеса. И все пак индексът също така показва, че страната изостава в ЕС по четирите други измерения: цифрова свързаност, до голяма степен поради бавното навлизане на ширококолов достъп в селските райони; човешки капитал, поради ограничени основни цифрови умения; използване на интернет услуги, тъй като почти една четвърт от хората никога не са използвали интернет; и интегриране на цифрови технологии от бизнеса, тъй като само 7% от малките и средни предприятия (МСП) продават онлайн.

Обучаването на населението в цифрови умения ще помогне на България да напредне към повишаване на уменията и пригодността за заетост на населението.

- **Ковид-19 кризата**

Кризата, предизвикана от пандемията, е спряла траекторията на растеж преди COVID в България, но въздействието е по-слабо, отколкото в страните, използвани традиционно за сравнение. България беше сред страните членки на ЕС, които отбелязаха сравнително умерено отрицателно въздействие на COVID кризата, като икономиката се сви с 4,2% през 2020 г.

Кризата с COVID-19 увеличи съществуващите неравенства и вероятно е допринесла за допълнителен брой хора, живеещи в риск от бедност. Ефектите върху работната сила се усещат неравномерно сред работещите: тези с нестандартни договори, в търговията, хотелиерството и туризма, с по-ниско платена работа, жените и самостоятелно заетите са по-склонни да претърпят смущения в работата и спад на доходите. Много от тези работещи са имали по-малко покритие от социални осигуровки и са получили по-малко социално подпомагане по време на кризата COVID-19. В резултат на това, съществуващите неравенства на пазара на труда са се увеличили и по-голям дял от по-бедните домакинства са увеличили финансовите си затруднения в сравнение с преди кризата, основно в резултат от повишени цени на храните и намален доход от труд и парични преводи (WB COVID -19 пулс, 2020 – 2021). Това е допринесло и за нарастващите нива на бедност: преди пандемията от COVID-19, през 2020 г. се предвиждаше България да извади от бедността малко под 87 000 души. С настъпването на кризата още 44 100 до 60 200 души са изпаднали в бедност. Освен това пандемията е задълбочила разликата в образованието между бедни и богати ученици, която се увеличила до над 2,5 учебни години и е над средната за останалата част от ЕСА.

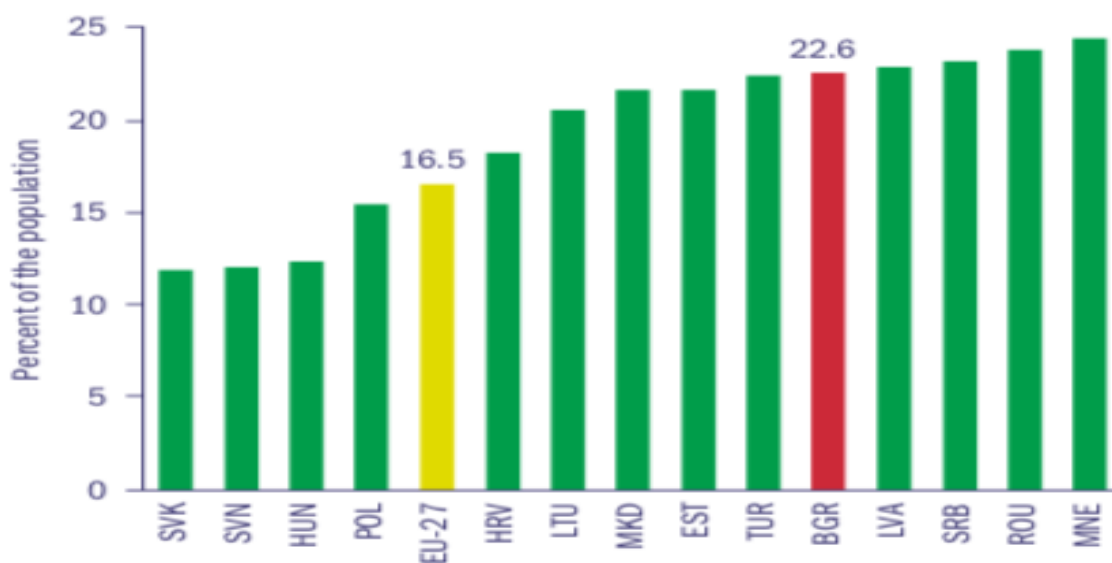
Предприятията също са били значително засегнати от пандемията. През май 2020 г. 27% от българските фирми съобщават, че са изпаднали в просрочие или очакват да го направят през следващите 6 месеца и са имали 38% спад на месечните продажби в сравнение с предходната година (Проучвания на бизнес пулса 2020, проведени в 15 страни от ЕСА). Освен това делът на фирмите, които са забавили плащания за повече от седмица поради COVID-19, се е увеличил от 27% от юли до септември 2020 г., до 40% от ноември до декември 2020 г.

Това води до забавяне на икономическата дейност и дестабилизация на икономическата система домакинства-производители, което на свой ред допринася и за увеличаване на неравенствата.

1.1. Основни социално-икономически тенденции

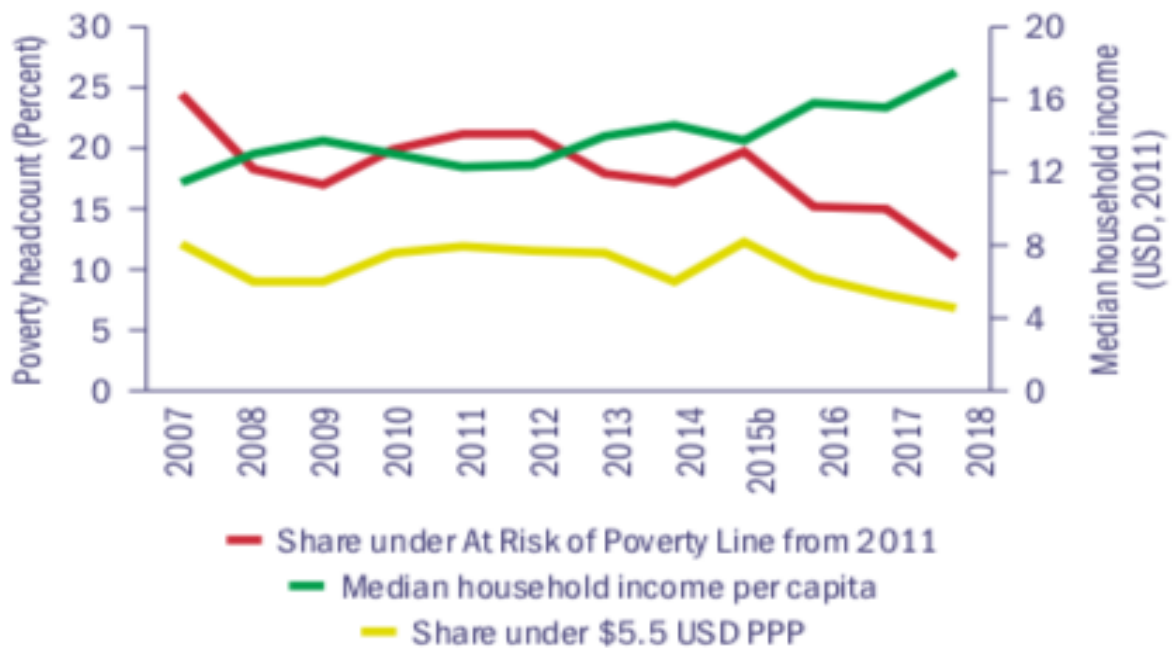
Икономическият растеж преди пандемията доведе до подобряване на стандарта на живот както за средните, така и за най-бедните 20% от домакинствата, и допринесе за намаляване на абсолютната бедност. Закотвеният риск от бедност (AROP) — делът на лицата с доход под 60% от националния среден еквивалентен разполагаем доход (след социалните трансфери), закотвен с помощта на прага от 2011 г. — спада с 44% между 2015 г. и 2018 г., от 19,7 % на 11,1 %. През този период средните доходи на домакинствата са се повишили с 27%, докато тези в долните 20 % от разпределението на доходите са регистрирали значително увеличение от 50%. По стандартите на ЕС обаче делът на населението, изложено на риск от бедност, продължава да остава висок - 22,6% през 2018 г. по доходи в сравнение с 16,5% в ЕС-27. И все пак, използвайки международно сравнимата линия от 5,50 щатски долара, през 2018 г. България отчита равнища на бедност, сравними с регионални партньори със сходни нива на икономическо развитие (фиг. 4).

Фиг. 4 В риск от бедност спрямо държави за сравнение

Източник: Евростат

Фиг. 5 Брой на населението в бедност и растеж на доходите на домакинство за периода 2007-2018

Източник: WB

Увеличаването на трудовите доходи е решаващ двигател за намаляване на бедността и в по-малка степен доходите от пенсии и социални помощи. Ръстът на доходите от труд, основно движен от растежа на заплатите и в по-малка степен от промените в заетостта, представлява почти половината (3%) от спада с 8,6 % на абсолютната бедност.

Ръстът на доходите от труд (фиг. 5) се дължи на секторите селско стопанство, минно дело, строителство и търговията на едро и дребно. Заедно тези сектори представляват 70% от заетите в бедните и най-ниските по доход 40% домакинства.

Намаляването на бедността и неравенството зависи от подобряването на ангажираността на бедните на пазара на труда, като същевременно се гарантира, че онези, които са структурно неспособни да работят, получават подходящо социално подпомагане. През 2019 г. нивата на заетост сред възрастните, живеещи в бедни домакинства (24%) са били повече от половината от тези в небедните домакинства (62%). Освен това заетите лица в по-бедните домакинства обикновено са концентрирани в нископлатена и неформална работа. Други 18% от възрастните, изложени на риск от бедност, са били безработни и 11 % неактивни, а интензивността на работата варира значително в зависимост от етническата принадлежност, което предполага необходимостта от допълнително социално подпомагане и активни програми на пазара на труда (АПТП) в подкрепа на по-бедните и маргинализирани слоеве от населението.

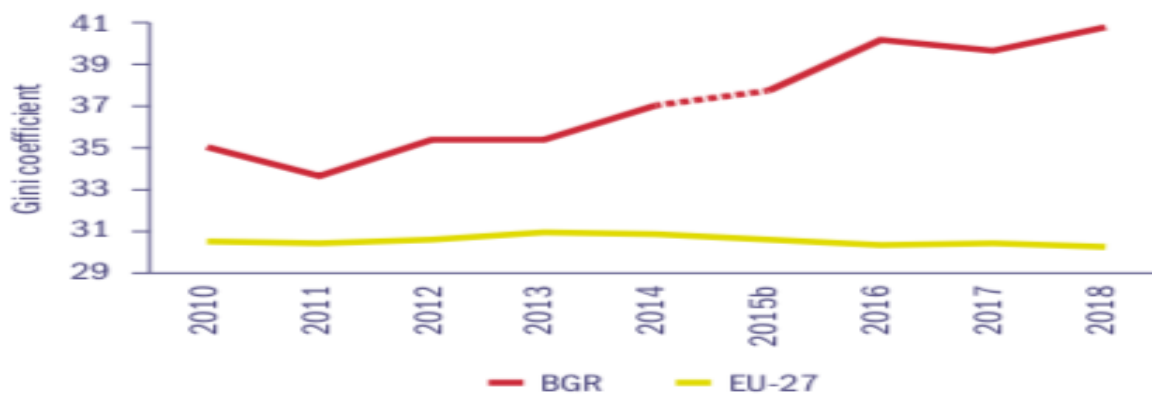
Ниските нива на образователни постижения, несъответствията в уменията, демографските фактори и концентрацията в региони с по-ограничени възможности ограничават способността на бедните да се включат на пазара на труда. Образователните постижения са тясно свързани със способността за намиране на работа: лицата с високо

образование имат почти удвоен шанс да си намерят работа в рамките на една година в сравнение с тези с ниско образование. Това отчасти се дължи на предлагането на нискоквалифицирана работна ръка, изпреварващо търсенето с коефициент почти два пъти, докато недостигът на умения се отчита в сегментите с по-висока квалификация. По-бедните домакинства също са склонни да се концентрират в райони с по-лоши възможности на пазара на труда: 40 % от по-бедните домакинства са концентрирани в Северозападния, Северния централен и Североизточния регион, 3-те региона с най-високи нива на безработица и особено за хората с ниски нива на образователни постижения.

Ръстът на доходите сред по-бедните и социално уязвими домакинства традиционно изостава от средния растеж, но разликата значително се стеснява през последните години. Между 2015 и 2018 г. годишният ръст на доходите на най-ниските по доход 40% е средно 10 % в сравнение с 11 % среден ръст на доходите (оценки на служители на СБ, използващи данни от SILC). Това представлява подобрене спрямо годините на доходите 2011 – 2014, голяма част от които се дължи на доходите от труд, които са нараснали с 32 % между 2015 и 2018 в сравнение с 14 % през по-ранния период. Въпреки че ръстът на доходите от труд в най-ниските по доход 40% е по-нисък от този, наблюдаван за средните домакинства и през двата периода, разликата между двете намалява с течение на времето.

Въпреки засиленият растеж сред по-бедните домакинства, неравенството в България продължава да е високото за Европа и нараства с течение на времето. Това е отражение на постоянни различия в резултатите на пазара на труда, съчетани с фискална система, характеризираща се с ограничена прогресивност (плосък данък). **Еквивалентът на Джини за възрастен се е увеличил от 38 през 2015 г. на 41 през 2018 г., като част от по-голяма тенденция към увеличение, наблюдавана през последните 10 години (фиг. 6). Голяма част от увеличението на коефициента на Джини може да се отдаде на разширяващите се различия в доходите на пазара на труда, като по-бедните хора са склонни да не работят или да се концентрират върху нископлатена работа.** Обратно, данъчното съотношение, делът на заетите възрастни, доходите от пенсии и социалните доходи само незначително са помогнали за забавяне на увеличението на коефициента на Джини.

Фиг. 6 Коефициент на Джини на глава от населението/възрастен за периода 2010-2018

Източник: WB

Ромите са една от най-големите етноси в България, с приблизителен размер на населението от между 325 000 и 750 000 или между 4,4 и 8,8 % от населението, докато турското малцинство съставляват 8,8 % от населението. Степента на бедност е постоянно по-високи от останалите етнически групи в България. Различията в бедността отчасти започват от пазара на труда: ромското и етническото турско население имат по-ниски нива на заетост (25 % и 56%) и по-високи нива на безработица (съответно 34% и 18%) в сравнение с етническите българи (72% и 8%). **Високите нива на бедност, безработицата, ниските показатели за човешко развитие, лошите условия на живот, нискокачествената инфраструктура и други услуги сочат към силно социално изключване.**

1.2. Основни фактори, допринесли за нарастване на бедността в България

Икономическият растеж на България се ускорява за периода 2015 – 2019 г., но сближаването със средните доходи в ЕС остава бавно. Средният темп на растеж за 2015 – 2019 г. достига 3,6% — повече от троен среден ръст през предходните 5 години (1,1%) — преди да спадне до -4,2% през 2020 г. Въпреки това България остава на дъното на ЕС по среден БВП на глава от населението, който е 55% от средния за ЕС-27 по покупателна способност през 2020.

Регионалните различия остават високи и всъщност се разширяват — дисперсията на БВП на глава от населението на ниво област се увеличава от 168 през 2007 г. на 268 през 2017 г. Освен това най-новите статистически данни на NUTS-2 и NUTS-3 за БВП на глава от населението в СПС показва, че повечето области в страната се групират в диапазона 20 – 40 % от средното за ЕС, докато в най-бедните области в страната – Силистра, Сливен, Видин, Кърджали и Хасково се наблюдава незначително увеличение на реалните доходи на глава от населението за 10 години.

Крайното потребление е подкрепено от процъфтяващ пазар на труда, бърз растеж на заплатите и нарастващи бюджетни приходи, които позволиха по-високи фискални разходи по време на фазата преди COVID. Заетостта достига най-високо ниво 54,2% през 2019 г. преди спада до 52,7% през 2020 г. По същия начин нивото на безработица достигна рекордно ниско ниво от 4,2% през 2019 г., преди да се повиши до 5,1 процента през 2020 г. Прави впечатление, че благоприятните пазарни условия и в основните дестинации за емиграция за българите, търсещи работа помагат за намаляване на дълготрайната безработица, като броят на дългосрочно безработните (тези, които са без работа за 12 или повече месеца) намалява от 187 000 през 2015 г. на 81 000 през 2019 г. и 75 900 през 2020 г.

И все пак, някои от най-бързо развиващите се индустрии, които са създали повечето работни места, изискват много умения, което може да помогне да се обясни забавеното преминаване от бума на пазара на труда към бедността и неравенството. Около 35% от нетните нови работни места, създадени между 2014 г. и 2019 г., са в ИТ сектора, където заплатите са най-високи. В другия край на скалата най-нископлатеният сектор, туризмът, също е отворил голям брой работни места след 2014 г., с 10 % от всички създадени работни места. Сектори с по-ниски от средните заплати като транспорт, складиране и пощи (12 % от новите работни места), административни и спомагателни услуги (10%) и

търговия (9%) също са сред лидерите по създаване на нови работни места. Освен това създаването на работни места е неравномерно разпределено в цялата страна и вътрешната трудова мобилност е ниска, въз основа на големите различия в нивата на заетост и безработица в различните области. Има няколко области в Северна България (Видин, Монтана, Силистра, Шумен и Търговище), където безработицата остава двуцифрена през 2019 г. Освен това в две от тези области (Видин и Монтана) заетостта е намаляла от 2013 г. насам, което предполага, че местните пазари на труда остават в депресия и не са се възползвали от подема след 2009 г.

Ръстът на брутната работна заплата се ускорява от средно 6% годишно през 2010 – 2014 г. до 10,6% през 2019 г. Увеличението е в резултат на затягането на пазара на труда, особено за квалифициран труд, заедно с увеличението на минималните заплати. Трябва да се отбележи, че кризата от 2020 г. доведе до незначително забавяне на растежа на заплатите до 9,4% през 2020 г., тъй като минималната работна заплата се е увеличил с 9%, докато съкращенията, предимно сред хората с по-ниски заплати, са причината за увеличаване на средните заплати.

• Развитие на пазара на труда

Демографското застаряване и миграцията представляват сериозни предизвикателства пред размера на работната сила и траекторията на растеж и ще са тежест върху укрепването на уменията на работната сила чрез образователната система и ученето през целия живот. Въпреки впечатляващото увеличение от 7 % на нивата на заетост между 2007 г. и 2019 г., броят на работещите хора на възраст от 20 до 64 години е намалял от 3,18 милиона на 3,12 милиона през същия период. Очаква се комбинацията от демографско застаряване, високи нива на неактивност за някои групи от населението, относително високи нива на миграция сред населението в трудоспособна възраст и недостиг на работна ръка да представляват значително предизвикателство за бъдещия растеж.

Несъответствията между уменията преобладават на българския пазар на труда. Въпреки че по-висококвалифицираната работна сила може да помогне за облекчаване на натиска на пазара на труда, българският пазар на труда в момента изпитва излишък от нискоквалифицирани работници и недостиг на висококвалифицирани работници. Фирмите многократно съобщават за недостиг на умения като едно от основните си ограничения, особено за висококвалифицирани работни места. Тези констатации се потвърждават от значително по-високите равнища на безработица при хората с ниски нива на образование: 13,1 % за тези с най-ниско средно образование, в сравнение с 1,9 % за тези с висше образование. Фактът, че през 2020 г. само 1,6 % от хората на възраст от 25 до 64 години съобщават, че участват в някаква форма на образование и обучение (средно за ЕС е 9,2 %), допълнително подчертава необходимостта от по-смел подход за справяне с нивото и качеството на уменията.

Проблемите с насочването, покритието и щедростта ограничават ролята на системата за социална сигурност като механизъм за преразпределение, фискален стабилизатор и като инструмент за намаляване на бедността. България е сред малкото страни в ЕС, където фискалната система не показва въздействие върху бедността и тя нараства след данъчно облагане на доходите (Фигура 7). Системата за социални помощи показва някои пропуски в обхвата, насочването и адекватността, особено за програмите за социално

подпомагане. През 2018 г. близо 30 % от най-бедните 20 % от домакинствата не са получавали никаква форма на социални помощи. Освен това бенефициентите в най-ниския квинтил на доходите са получили по-малко от една трета от общия размер на изплатените социални помощи, което сигнализира за проблеми с цялостната прогресивност на социалното подпомагане и приоритизирането на социалното подпомагане в комбинацията от социални политики на България. Съществува и загриженост около намаляващия принос на обезщетенията за подпомагане на бедните: през 2018 г. социалните помощи (с изключение на пенсиите) са намалили дела на населението, изложено на риск от бедност само с 24 %, в сравнение с 30,8 % в ЦИЕ и 32 % в ЕС-27 и до 2019 г. той е намалял до 20 %.

Фиг. 7 Ниво на бедност преди и след облагане с данъци и трансфери

Източник: Световна банка

2. Методология за идентифициране на неравенствата в доходите

Dobreva (2023c) разглежда основните фактори, допринасящи за неравенството в доходите и идентифицира причините, довели до увеличаване на неравенството в България. Сред многото ендегенни и екзогенни фактори се подчертава, че тези, които имат **най-сериозно влияние са грешките в образователната система, неправилното разпределение на социалните трансфери, отрицателните демографски тенденции, плоският данък вместо прогресивния, все още неравното заплащане на работната ръка с високо и ниско ниво на квалификация поради липсата на иновации и цялостното изоставане в технологичния прогрес, както и неравенството при заплащането на жени и мъже.** Dobreva (2023c) също така препоръчва мерки, които да бъдат приложени, за да се намали неравенството в доходите през следващото десетилетие и да се постигне социална устойчивост. Това са необходими стъпки, тъй като

поддържането на високи нива на неравенство има потенциала да забави икономическия растеж, да подкопае социалната мобилност и социалното сближаване и накрая допринася значително за облекчаване на проблемите с влошаването на здравето и намаляването на очакваната продължителност на живота.

3. Индексът на Джини като измерител на неравенствата в България

Според индекса на Джини България в момента е на последно място по неравенства в ЕС. Според статистическите данни през 2011 г. Джини за България е 35%, докато средното за ЕС е 30,7%, така че можем да приемем, че неравенството по това време е било сравнително близо до средното за ЕС. **По данни на Световната банка десет години по-късно през 2021 г. Джини за България нараства и достига 40,5%, докато средното за ЕС остава същото.** Заслужава да се отбележи, че през 2020 г. страните с най-ниско неравенство са страните от бившия източноевропейски блок, а именно Словакия с най-нисък Джини 20,9%, следвана от Словения с 23,4% и Чехия с 24%.

Коефициентът на Джини за 2020 г. за България е 40% (Евростат, 2020 г.), което е най-високият процент сред всички страни членки на ЕС и държавата заема последно място по този показател. Сред страните на Балканския полуостров (табл.4) България също се откроява с най-висок индекс на неравенство. Докато средният индекс Джини за съседните на България страни е между 30% и 35%, през 2019 г. индексът Джини за България е 40,8%. **Основният извод е, че по-високото неравенство, наблюдавано в България, е в сравнение със страни, които имат подобно икономическо развитие и които са преминали през подобен период на преход в началото на 90-те години.** От групата на балканските страни само България и Румъния са членки на ЕС, докато останалите страни са извън съюза и също са били обект на сериозни политически и социално-икономически промени през последните десетилетия. Въпреки това е видно, че неравенството, измерено чрез индекса Джини там остава по-ниско, отколкото в двете страни членки на ЕС – България и Румъния.

Таблица 4: Индекс на Джини за балканските държави - 2019

Държава	Индекс на Джини
Сърбия	33.3%
Черна Гора	34.1%
Албания	34.3%
Северна Македония	30.7%
Румъния	34.8%
България	40.8%

Източник: Eurostat database (2020)

3. Поляризация в доходите като измерител на неравенствата в България

Друг показател, който показва относително обективно разликата между доходите на бедните и богатите в едно общество е т. нар. квинтилен коефициент S80/S20 – SILC на Евростат. Според него разликата между доходите на 20% от най-богатите българи и 20% от най-бедните българи през 2020 г. е 8,018 пъти. Това отново е най-високата стойност сред всички страни членки на ЕС. През 2019 г. тази разлика е рекордна – 8,1 пъти. За сравнение, средната европейска стойност на тази разлика е около 5,1 пъти.

Поляризацията на доходите в България също е една от най-високите в ЕС между най-бедните 20% и най-богатите 20% от населението. Отново, преди около 10 години през 2010 г. разликата е била близо до средното ниво за Европа. Оттогава обаче средното ниво за ЕС остава постоянно като индекса на Джини, като е приблизително 5 пъти, докато за България се увеличава, достигайки 8 пъти през 2020 г.

Най-бедните 50% от населението притежават само 16,5% от националния доход (WIID, 2021 г.). За сравнение, две десетилетия по-рано през 2001 г. те са притежавали малко над 20%. От друга страна най-богатият 1% от населението притежава 18,2% от общия доход, докато през 2008 г. те са притежавали не повече от 8%. В този смисъл най-богатите българи притежават повече национален доход от най-бедните 50% от населението (WIID, 2021), което е 55 пъти по-висок доход от този 1% от населението.

В абсолютни числа средният годишен доход на най-бедните 50% от населението е 5 787 лв. (482 лв. на месец), докато средният годишен доход на най-богатия 1% е 320 000 лв. (26 666 лв. на месец) (WIID, 2021).

Ако направим сравнение по квинтилното съотношение S80/S20 за балканските страни (табл. 5), ще наблюдаваме сходни резултати с тези, представени от индекса на Джини (табл. 4). Тук отново България е с най-висок коефициент. Докато за повечето балкански страни квинтилното съотношение е между 5,5 пъти и 7 пъти, за България то е 8,1 пъти.

Следователно ширината на интервала между доходите на най-богатите и най-бедните българи е по-голяма, отколкото в много страни в ЕС и на Балканите. Отново в групата другата държава от ЕС с по-висок квинтилен коефициент е Румъния, където той е 7 пъти и е на второ място след България.

Таблица 5: Квинтилно съотношение S80/S20 за Балкански държави - 2019

Държава	Квинтилно съотношение S80/S20
Сърбия	6,4 пъти
Черна Гора	6,7 пъти
Албания	6,3 пъти
Северна Македония	5,5 пъти
Румъния	7 пъти

България	8,1 пъти
----------	----------

Източни: Eurostat database (2020)

Според официалната база данни на WID (2021) неравенствата в доходите в България са изключително сериозни. Последните данни са за 2019 г., според които най-бедните 50% от хората в България притежават едва 16,5% от общия брутен национален доход (БВП), който се създава в икономиката. За сравнение, две десетилетия по-рано през 2001 г. те са притежавали малко над 20%, а през 1991 г. делът им е бил приблизително 24%. Има преразпределение на доходите от мнозинството към малцинството на относително високи абсолютни нива. **Това е предпоставка за сериозен и хроничен проблем с неравенствата, който се развива през последните 30 десетилетия в страната (от началото на прехода към пазарна икономика през 1990 г.). Това съответно е предпоставка за дългосрочни мерки, които трябва да бъдат приложени за намаляване на тези високи нива на неравенство.**

WID (2021) предоставя данни и за останалите групи от обществото: най-богатите 1%, най-богатите 10% и така наречената „средна класа“, която съставлява около 40% от населението според използваната методология. По последни данни за 2019 г. най-богатият 1% от населението на България притежава 18,2% от общия доход. За сравнение през 2008 г. те притежават не повече от 8%. Лесно може да се направи изводът, че първите 1% от най-богатите българи имат повече национален доход от 50% от най-бедните българи. Ако разгледаме най-богатите 10%, ще установим, че те притежават цели 43,5% от националния доход на България към края на 2019 г., докато през 2008 г. са притежавали 33%. Средната класа, или 40% от българите със средни доходи, притежават 40% от националния доход през 2019 г., докато през 2008 г. са притежавали 45,1%. **Изводът е, че има намаляване на дела на концентрация на ресурси при 90% от българите за сметка на останалите 10%.**

Ако погледнем данните в абсолютна стойност (според СПС 2020), размерът на средния годишен доход на 50 процента от най-бедните българи за 2020 г. е 5787 лв. или 482 лв. средномесечно, докато в същото време средният годишен доход на 1% от най-богатите българи е бил приблизително 320 000 лв. (средно 26 666 лв. на месец). Средният годишен доход на 10% от най-богатите българи за 2020 г. е 76 269 лв. (6355 лв. месечно), а средният годишен доход на т. нар. "средна класа" (40% от населението) е едва 17 547 лв. (1462 лв. на месец). Това означава, че най-богатите 1% получават 55 пъти повече доходи в сравнение с най-бедните 50% от българите. Най-богатите 10% получават 13 пъти по-високи доходи от най-бедните 50% от българите (WID, 2021; България).

4. Фактори, оказващи влияние върху неравенството

Положителната корелация между неравенството в доходите и средното време, прекарано в училище е било предмет на редица изследвания през последните години (Coady & Dizioli, 2017). Статистически значимата и стабилна взаимовръзка се забелязва като особено отличима в развиващите се и бързо развиващите се икономики и сред по-възрастното население. **Един от основните фактори, допринасящи за увеличаване на**

неравенството в доходите в България, е образованието, по-специално качеството на образованието и връзката му със социално-икономическата среда, измерено чрез броя на завършващите ученици/студенти (табл. 6). В проучването си Wells (2006) твърди, че дори и когато достъпа до образование е еднакво достъпен за по-горните и по-ниските класи, все още съществува потенциал за неравенство. От друга страна, изследвания като на Castello-Climent & Domenech (2014, Rehme (2007) и Foldvari & van Leeuwen (2014) показват, че съществува положителна взаимовръзка между увеличаване нивото на образование и решаване на проблема с неравенствата в доходите.

Подобренията в образователната система предоставят възможности за работа и по-голям доход, намалявайки неравенствата. Различните промени, които се въвеждат в образователната система в България след 1990 г., както и трудният достъп до образование на маргинализираните групи с по-ниски доходи увеличават предпоставките за нарастване на нивата на неравенство. Таблица 6 илюстрира как броят на учениците, които завършват основно и средно образование и съответно след това университет постепенно намалява през последните 5 години (2018-2022). **Демографските фактори допълнително допринасят за негативната тенденция на по-ниска раждаемост и съответно намаляване на по-младото население (потенциално да стане част от работната сила) и увеличаване на по-възрастното население с по-ниски доходи (таблица 8).**

Таблица 6: Брой на завършващите ученици за периода 2018-2022

	2018	2019	2020	2021	2022
Основно	71 880	58 864	59 914	59 697	61 364
Средно	26 482	25 815	25 482	25 197	23 241
Висше	54 480	51 464	46 355	47 284	48 776

Източник: Национален статистически институт (НСИ)

Най-бедната част от населението се състои предимно от групи с ниски доходи като пенсионери, безработни и бедни домакинства. Следователно социалните трансфери са важен фактор за определяне нивото на неравенството. **Постоянното увеличаване на социалните трансфери обаче не е устойчива фискална политика и особено когато не се насърчава от устойчив икономически растеж, който изисква увеличаване на броя и качеството на работната сила.** Таблица 7 показва как общото ниво на доходите в България е нараснало през последните 10 години с 64%, но когато разгледаме дохода на домакинствата, ще забележим, че средно нивото на доходите от заплата е 54% от общите доходи на домакинствата, а доходът от пенсии достига 34% през 2022, започвайки от 25% през 2013г. Това представлява 32% растеж през последните 10 години като дял на пенсиите към общия доход и 100% ръст в абсолютна стойност на пенсиите.

Средното ниво на месечно заплащане достига 1497 лв. (765 евро), започвайки от 505 лв. (258 евро) през 2013г., докато средната месечна пенсия се увеличава от 242 лв. (124 евро) през 2013г. на 521 лв. (266 евро) през 2022г.

Таблица 7: Общо ниво на доходите на домакинство по вид източник на дохода (2013-2022) в лв.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Общ доход	11420	11666	11883	12112	12836	13450	14361	15088	16115	18556
Брутен доход	10773	11255	11487	11694	12262	12853	13781	14543	15549	17964
Заплата	6067	6327	6541	6579	6980	7461	8128	8461	9159	9994
Друго извън заплата	431	403	380	352	297	157	122	99	102	147
Самонасти	779	872	859	749	865	940	916	935	839	866
Доход от активи	124	93	65	84	118	68	94	93	69	106
Пенсии	2915	301030 85	3085	3357	3399	3678	3924	4348	4834	6261
Трансфери за безработица	76	64	48	47	46	46	39	69	64	61
Трансфери за отглеждане на деца	85	103	111	94	91	178	179	177	148	155
Друфи соц трансфери	186	264	253	279	295	127	204	193	188	191
Регулярни трансфери от други домакинства	111	120	145	152	171	199	175	169	146	183
Доход от продажби	130	78	73	72	94	52	60	43	32	62
Други доходи	517	333	323	345	480	545	520	502	534	530
спестявания	365	350	353	419	483	539	520	472	582	775

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Засми	300	147	113	135	150	243	180	143	110	115

Източник: Национален статистически институт (НСИ)

От друга страна, намаляващият дял на труда в обема на факторната производителност предизвиква повишаване на доходите в горния децил на населението, което води до увеличаване на неравенството. Това се дължи основно на технологичния прогрес и навлизането на изкуствения интелект в производствените процеси (Gries & Naude, 2018). Според статистическите данни за страните от ОИСР в периода 1995-2015 г. делът на професиите, които изискват средна квалификация, е намалял с 9,5%, докато делът на висококвалифицираната работна ръка се е повишил със 7,5%.

В ОИСР средната данъчна ставка върху личните доходи е спаднала от 62% през 1981 г. на 35% през 2015 г., докато за корпоративните данъци намалението на данъците е от 45% на 26%. Следователно фискалната политика, която е регулирала различията в доходите в развитите икономики до 1995 г., вече не играе важна роля. **Въпреки това, в България се прилага 10% плосък данък през последните 20 години, който очевидно допринася за увеличаване на неравенствата.**

Сериозно влияние оказва демографският фактор, който през годините се характеризира с трайна тенденция към намаляване на броя на населението и неговото застаряване. Това означава, че групата служители над 54 години се превръща в значителна част от работната сила в днешните общества и нейният дял ще нараства през следващите години. Според статистическите данни, работещото население (на възраст от 20 до 64 години) в България наброява 4 104 060 през 2020 г. и 3 775 116 само 2 години по-късно през 2022 (таблица 8). До 2080 г. прогнозните данни сочат, че броят им ще достигне 2 512 739, което е приблизително 40% намаление. Междувременно, броят на младото поколение (потенциална работна сила), което наброява 1 322 122 през 2020 (977 765 през 2022) ще намалее до 2080 до 929 355, или това е 30% намаление, а населението в извън работоспособна възраст ще бъде 1 430 223 през 2080г. т.е. то ще остане на сравнително същото ниво.

Таблица 8: Разпределение на населението по възраст и работоспособност (2022)

Население	Мъже	Жени
	6 447 710	3 099 503
Под работоспособна възраст	977 765	475 500

Население		Мъже	Жени
В работоспособна възраст	3 775 116	1 975 513	1 799 603
Над работоспособна възраст	1 694 829	621 725	1 073 104

Източник: Национален статистически институт (НСИ)

България е сред страните, в които рискът от бедност за населението е над средното ниво за ЕС, особено сред безработните и икономически неактивните лица. Според икономическия статус през 2019 г. най-висок е рискът от бедност за безработните - 58,9%, пенсионерите - 34,3% и другите икономически неактивни лица - 29,8%. **Тези тенденции дават основание да се заключи, че икономическата активност и участието на пазара на труда намаляват вероятността от изпадане в риск от бедност.** Най-съществени промени в структурата на безработните се наблюдават по образование. Делът на висшите е най-нисък и слабо се променя. От друга страна значително се увеличава делът на безработните със средно образование.

Тревожна тенденция се наблюдава при безработните с ниско образование. Те излизат от пазара на труда, което теоретично намалява неравенството, но на практика генерира други проблеми, свързани с възможността за работа в сферата на скритата (сенчеста) икономика.

Дисбалансът в териториалното разпределение на населението се задълбочава от неравномерното разпределение на инвестициите. Това се отразява и на дългосрочното устойчиво развитие и възпрепятства общия икономически растеж на страната. **Териториалните различия, заедно със социално-икономическите неравенства, са причинно-следствен фактор, причиняващ бедността.** Към днешна дата северозападният регион остава най-слабо населен. Поради недостатъчния брой свободни работни места, показателите за пазара на труда и бедността са най-лоши в сравнение с останалите региони.

В този смисъл устойчив икономически растеж се постига чрез развитие на дейности с потенциал за създаване на нови работни места и привличане на високотехнологични компании в определени региони, които осигуряват високи заплати. Необходими са съвместни действия на социалните партньори за повишаване на разбирането за пряката връзка между по-високата производителност на труда и нарастване на доходи.

5. Изводи

Има няколко препоръки за преодоляване на неравенството в България и те са: **икономически растеж, минимална работна заплата, съответстваща на стандарта на живот, прогресивно данъчно облагане и подобряване на образованието и особено фокусиране върху връзката между бизнеса и академичните среди.**

Първо, основният фактор, който ще окаже значително влияние върху намаляването на неравенството, е **икономическият растеж, постигнат чрез иновации**, по-конкретно високи технологии и изкуствен интелект. Последните анализи разглеждат връзката между иновациите и неравенството в доходите (Antonelli & Gehringer, 2017), установявайки, че независимо, че иновациите допринасят за намаляване на неравенствата в групите с ниски доходи, те се отразяват и върху неравенствата в групите с високи доходи (Aghion et al., 2015). В България процесът на иновации може да се ускори чрез по-добро използване на структурните и кохезионните фондове на ЕС за насърчаване на предприемачеството и иновациите.

Както отбелязват Lee (2011) и Liu & Lawell (2015) иновациите могат да имат влияние върху неравенствата в доходите и това може да се постигне чрез няколко механизма:

- Висококвалифицираните работници получават по-високо заплащане в по-иновативните региони
- Разпространение на знанието: по-ниско квалифицираните работници могат да се научат от по-квалифицираните, като така увеличат продуктивността им
- Пространствено агломериращ ефект на иновациите
- Технологичните промени може да доведат до промени в дела на заетите и заплащането за групите с различни умения (техническа промяна, основана на уменията и рамка зададена от занаятите)

Друг подход за намаляване на неравенството са минималните заплати, които трябва да бъдат съобразени със стандарта на живот и да отразяват покупателната способност на населението. Например, в анализ базиран на данни от държави в ОИСР Litwin (2015) установява, че с увеличаване на минималните заплати ще се помогне на тези, които са в групите с най-ниски доходи, да усетят икономическия растеж и това намаление ще продължи докато минималната заплата надхвърли стойността на максимална ефективност, като в тази точка ефектът получава обратно действие. Това е особено важно, тъй като една от основните последици от неравенството е липсата на подходящ достъп до образование и здравеопазване, както и достъп до стоки и услуги от първа необходимост. Всъщност, има проучвания, в които се демонстрира, че заетостта или се увеличава с минималната заплата (Adams & David, 2003) или респективно намалява (Card & Kruger, 1995).

Следващата мярка за намаляване на неравенството е прогресивното данъчно облагане. Важен принос в последните проучвания е изводът, че плоският данък има благоприятен ефект върху по-бедните квинтили, но богатите квинтили са единствената група, която увеличава своя дял на капитала и дохода (Carneiro, Turnovsky & Tourinho, 2022). Нетният дългосрочен ефект е слабо увеличение в цялостното ниво на растежа, придружен от значително увеличение на неравенството. **Обратно, намаляването на данъчните ставки и въвеждането на прогресивния данък увеличава растежа и намалява неравенството. Плоската данъчна ставка върху доходите през последните 30 години в България има значително негативен ефект върху нивата на неравенството,**

допринасяйки за увеличаването им. Тя допълнително е влошила положението на най-бедната част от населението, като по този начин е разширила пропастта между най-богатата част от населението и в същото време е увеличила дела на най-бедните.

Не на последно място, неравенството може да бъде значително намалено чрез въвеждане на подобрения в образованието на всички нива - основно, средно и висше образование (Becker, 1962). **Фокусирането върху връзката между бизнеса и академичните среди и разширяването на учебните програми с цел повишаване на уменията на учениците и превръщането им в адекватни на изискванията на пазара е важна стъпка към намаляване на неравенството.** Освен това, предоставянето на равен достъп на мъжете и жените до добре платена работа и кариерно развитие е друг елемент към подобряване на нивата на доходите и намаляване на неравенството като цяло.

В България неравенството в доходите следва динамичните промени през последните 30 години в резултат на социално-икономическото развитие на страната, особено предвид трудния преход от планова икономика през 90-те години към отворена пазарна икономика днес. В момента поляризацията на доходите на най-богатите 20% и най-бедните 20% от населението на България е много висока, докато само 10 години по-рано тя е била равна на средните нива за ЕС.

В тази глава обсъдихме основните фактори, допринасящи за неравенството в доходите и идентифицирахме причините, довели до увеличаване на неравенството в България. Също така препоръчавме мерки, които да бъдат приложени, за да се намали неравенството в доходите през следващото десетилетие и да се постигне социална устойчивост. Това са необходими стъпки, тъй като поддържането на високи нива на неравенство има потенциала да забави икономическия растеж, да подкопае социалната мобилност и социалното сближаване и накрая допринася значително за влошаването на здравето и очакваната продължителност на живота.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПРИНОСИ

Социалните неравенства нарастват с рецесиите и намалява по време на периоди на икономическо възстановяване и растеж. Икономическите кризи обаче забавят реструктурирането на икономиката и времето, необходимо за достигане на възстановяване се характеризира с увеличаване на различията в доходите и неравенството..

От друга страна, съзидателното разрушение като компонент от процеса на иновации е елемент на растежа и предизвиква директно преразпределение на работници от нископроизводителни към високопроизводителни работни места. Този процес подобрява профила на работещите и води до увеличение на нивото на доходите, като по този начин допринася за намаляване на неравенството в конкретната доходна група. Основният принос на иновациите като отличителен елемент на съзидателното разрушение се крие в намаляването на неравенството чрез създаване на работни места и растеж. Нещо повече, иновациите възникват по-бързо в малките и средни компании, в рамките на които могат да се създадат нови работни места и да се генерира увеличение на доходите, като по този начин се намали неравенството.

Проблемът с неравенствата в доходите обаче продължава да съществува в страните от развиващия се свят, независимо от факта, че и там икономиките отбелязват темп на нарастване през последните десетилетия. Причината е, че в по-слабо развитите държави е необходима силна бизнес среда, за да се увеличи потенциалът за иновации, да се увеличи растежът на заетостта и в резултат да се намали неравенството. В развитите страни от ОИСР съзидателното разрушение води до дългосрочен икономически растеж, производителност и подобряване на жизнения стандарт. Новите технологии унищожават работни места в някои индустрии, особено сред нискоквалифицираните, като същевременно създават работни места, които често са в различни индустрии и изискват различни, високи умения, повишаващи нивата на доходите.

Икономическата дейност става все по-основана на знанието както в развитите, така и в развиващите се страни и следователно работните места се изместват от нискоквалифицирани към висококвалифицирани форми. Растежът на заетостта и производителността зависят от подходящите условия за разпространение на нови продукти и процеси в икономиката.

Много различни механизми са използвани в търсенето на най-подходящия подход за намаляване на неравенството и облекчаване на бедността. Най-ефективно обаче е правилното въвеждане на иновации в технологичния процес чрез съзидателно разрушение, а също и подобряването на квалифицираната работна ръка чрез подходящи институционални механизми.

Глобалното предизвикателство на неравенството е, че то не е локализирано само в развиващите се региони, но представлява сериозен проблем и за добре развитите държави. **Неравенството се обсъжда главно в светлината на основните тенденции в развиващите се страни. Въпреки това, последните анализи показват, че икономическите промени от последните 30-40 години са причинили неравенства в доходите и богатството в развитите страни.** Също така, трябва да има стриктно разграничение между бедност и неравенство – идентифицирането на определена тенденция при едното не предполага непременно същото развитие при другото.

Европа остава регионът с най-малко неравенство в света, което се дължи главно на по-равномерното разпределение на доходите преди данъци и трансфери. Европейските социални модели, характеризиращи се с относително равен достъп до държавно образование, здравеопазване и справедливи работни места, се оказаха по-успешни от САЩ при справяне с предизвикателствата, породени от технологичните промени и глобализацията на търговията, за които сега е известно, че засягат нискоквалифицираните работници.

Основните фактори, които допринасят за неравенството в Азия включват качеството на институциите и институционалните политики, насочени към социалното благосъстояние, правата на собственост върху земята, методите на данъчно облагане, публичните разходи, както и различията в индивидуалните усилия и предприемчивост. В допълнение, географското разпределение на инвестициите оказва голямо влияние върху концентрацията на човешки капитал и също допринася за увеличаване на неравенствата.

Една от основните причини за неравенството в Африка е наличието на секторни дисбаланси, т.е. преобладаването на селскостопанския сектор, докато в същото време индустрията и секторът на услугите са слабо развити и присъстват само в определени региони, където достъпът до ресурси създава необходимата среда за индустриален растеж. Друга основна причина за неравенството е институционалната слабост, високите нива на корупция и „екстрактивни“ институции. Африка има най-голяма разлика между средните доходи на групата с най-високите 10% и доходите на групата с най-ниските 50%. Средните доходи на групата с най-високите доходи 10% са около 30 пъти по-високи от тези на най-ниските 50% и това е доста над стойността, установена в други региони.

Причините за неравенствата в Латинска Америка се основават главно на институционална слабост, историческо наследство, както и текущи икономически, екологични и политически влияния. Като цяло основните причини за неравенството са индикатори за институционална слабост, високи нива на корупция и „екстрактивни“ институции. Някои актуални проучвания показват, че страните от Латинска Америка са успели да намалят бедността и неравенството в доходите през последното десетилетие, отчасти благодарение както на икономическия растеж, така и на целенасочените мерки на социалната политика.

Има няколко препоръки за преодоляване на неравенството в България и те са: *икономически растеж, минимална работна заплата, съответстваща на стандарта на живот, прогресивно данъчно облагане и подобряване на образованието и особено фокусиране върху връзката между бизнеса и академичните среди.*

Първо, основният фактор, който ще окаже значително влияние върху намаляването на неравенството, е **икономическият растеж, постигнат чрез иновации,** по-конкретно високи технологии и изкуствен интелект. Последните анализи разглеждат връзката между иновациите и неравенството в доходите (Antonelli & Gehring, 2017), установявайки, че независимо, че иновациите допринасят за намаляване на неравенствата в групите с ниски доходи, те се отразяват и върху неравенствата в групите с високи доходи (Aghion et al., 2015). **В България процесът на иновации може да се ускори чрез по-добро използване на структурните и кохезионните фондове на ЕС за насърчаване на предприемачеството и иновациите.**

Както отбелязват Lee (2011) и Liu & Lawell (2015) иновациите могат да имат влияние върху неравенствата в доходите и това може да се постигне чрез няколко механизма:

- Висококвалифицираните работници получават по-високо заплащане в по-иновативните региони
- Разпространение на знанието: по-ниско квалифицираните работници могат да се научат от по-квалифицираните, като така увеличат продуктивността им
- Пространствено агломериращ ефект на иновациите
- Технологичните промени може да доведат до промени в дела на заетите и заплащането за групите с различни умения (техническа промяна, основана на уменията и рамка зададена от занаятите)

Друг подход за намаляване на неравенството са **минималните заплати,** които трябва да бъдат съобразени със стандарта на живот и да отразяват покупателната способност на населението. Например, в анализ базиран на данни от държави в ОИСР Litwin (2015)

установява, че с увеличаване на минималните заплати ще се помогне на тези, които са в групите с най-ниски доходи, да усетят икономическия растеж и това намаление ще продължи докато минималната заплата надхвърли стойността на максимална ефективност, като в тази точка ефектът получава обратно действие. Това е особено важно, тъй като една от основните последици от неравенството е липсата на подходящ достъп до образование и здравеопазване, както и достъп до стоки и услуги от първа необходимост.

Следващата мярка за намаляване на неравенството е **прогресивното данъчно облагане**. Важен принос в последните проучвания е изводът, че плоският данък има благоприятен ефект върху по-бедните квинтили, но богатите квинтили са единствената група, която увеличава своя дял на капитала и дохода (Carneiro, Turnovsky & Tourinho, 2022). Нетният дългосрочен ефект е слабо увеличение в цялостното ниво на растежа, придружен от значително увеличение на неравенството. Обратното, намаляването на данъчните ставки и въвеждането на прогресивния данък увеличава растежа и намалява неравенството. Плоската данъчна ставка върху доходите през последните 30 години в България има значително негативен ефект върху нивата на неравенствата, допринасяйки за увеличаването им. Тя допълнително е влошила положението на най-бедната част от населението, като по този начин е разширила пропастта между най-богатата част от населението и в същото време е увеличила дела на най-бедните.

Не на последно място, неравенството може да бъде значително намалено чрез **въвеждане на подобрения в образованието на всички нива** - основно, средно и висше образование (Becker, 1962). Фокусирането върху връзката между бизнеса и академичните среди и разширяването на учебните програми с цел повишаване на уменията на учениците и превръщането им в адекватни на изискванията на пазара е важна стъпка към намаляване на неравенството. Освен това, предоставянето на равен достъп на мъжете и жените до добре платена работа и кариерно развитие е друг елемент към подобряване на нивата на доходите и намаляване на неравенството като цяло.

В България неравенството в доходите следва динамичните промени през последните 30 години в резултат на социално-икономическото развитие на страната, особено предвид трудния преход от планова икономика през 90-те години към отворена пазарна икономика днес. **В момента поляризацията на доходите на най-богатите 20% и най-бедните 20% от населението на България е много висока, докато само 10 години по-рано тя е била равна на средните нива за ЕС.** Посочените корективни механизми са необходими, тъй като поддържането на високи нива на неравенство има потенциала да забави икономическия растеж, да подкопае социалната мобилност и социалното сближаване и накрая допринася значително за влошаването на здравословното състояние на населението и очакваната продължителност на живота.

Приноси в дисертационния труд

В хода на изследването се очертават следните приноси с теоретичен и практико-приложен характер:

1. Извършен е теоретичен преглед на основните термини и индикатори, използвани за измерване на неравенството и тяхното приложение.

2. Разгледана е взаимовръзката между неравенството и икономическия растеж.
3. Доказано е, че чрез иновации и съзидателно разрушение, чрез високо продуктивни инвестиции може да се преодолеят неравенствата в доходите в условията на финансови и икономически кризи, както и при икономики в преход.
4. Анализирани са проявите на неравенството в различни региони на света (Азия, Африка, Латинска Америка), като са отличени неговите основни характеристики в тези региони.
5. Открити са спецификите на неравенството в Европа, съпоставимо с неравенството във водеща икономика като тази на САЩ.
6. Извършен е анализ на неравенството в България в контекста на региона, като са очертани тенденциите за периода 2000-2022, и са предложени начини за намаляването му в бъдеще.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ

(представени за процедурата по придобиване на НС “доктор на науките” по направление 3.8
Икономика)

I. Глава от книга/колективна монография

1. Dobрева, J. (2021). COVID 19 impacts on employment levels in Europe and Bulgaria, In *Impacts of COVID 19 on Societies and Economies* (book chapter), 131-147; ISBN 978-1-913809-26-3

IV. Студии

2. Добрева, Ю. (2022). Модели и особености на прехода към пазарна икономика. *Годишник на ВУЗФ, Св. Григорий Богослов, София*, 4-35. ISSN 1312-7918.

III. Статии, публикувани в рецензирани нереперирани научни издания

3. Dobрева, J. (2021). Economic and Social Development in COVID 19 Environment, *Journal of International Scientific Publications Economy & Business*, vol. 15, pp. 61-66; ISSN 1314-7242
4. Dobрева, J. (2021). Covid 19 impacts on employment levels in Europe, In: *ICOPEC 2021: Impacts of COVID 19 on Societies and Economies*, pp 213-219; ISBN 978-1-913809-20-1.
5. Dobрева, J. (2022). Income inequality in Latin America - pre-Covid 19 tendencies and reasons, In: *Inequality and Unemployment in the time of COVID 19, ICOPEC 2022*, Proceedings of 13th International Conference on Political Economy, pp. 161-166; ISBN: 978-1-913809-32-4
6. Dobрева, J. (2022). Income inequality in Africa - current issues and perspectives, *Journal of International Scientific Publications Economy & Business*, Vol. 16, pp. 154-162; ISSN 1314-7242

7. Dobрева, J. (2022). Income inequality in Asia - major trends and challenges, *Journal of International Scientific Publications Economy & Business*, Vol. 16, p. 163-170. ISSN 1314-7242
8. Dobрева, J. (2023). Income inequality in Bulgaria. *Proceedings of the 7th International Conference on Research in Business, Management and Economics*, Diamond Scientific Publishing, pp. 17-32; ISBN 978-609-485-435-4
9. Dobрева, J. (2023). The effects of creative destruction on innovation and inequality, *Journal of International Scientific Publications Economy & Business*, Vol. 17, pp. 22-28, ISSN 1314-7242.
10. Добрева, Ю. (2023). Съзидателното разрушение в процеса на икономическо развитие. *Икономика на бъдещето (сборник с доклади)*, 33-44, ISBN: 978-619-7622-55-3.
11. Dobрева, J. (2023). Approaches to measuring inequality and poverty. *VUZF Review*, Issue 4, 14-28. ISSN: 2534-9228